

Національний університет «Чернігівський колегіум»

імені Т.Г. Шевченка

Факультет дошкільної, початкової освіти і мистецтв

Кафедра мов і методики їх викладання

Кваліфікаційна робота

освітнього ступеня: «магістр»

на тему

МЕТОДИКА РОЗВИТКУ УЯВИ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ

Виконала:

студентка VI курсу, 61 групи

Спеціальності 013 «Початкова освіта»

Скиба Анна Олегівна

Науковий керівник:

кандидат педагогічних наук, доцент

Кміть Олена Володимирівна

Роботу подано до розгляду « ___ » _____ 2021 року.

Студентка _____

Науковий керівник _____

Кваліфікаційна робота розглянута на засідання кафедри *дошкільної та початкової освіти*

протокол № _____ від « ___ » _____ 2021 р.

Студентка допускається до захисту даної роботи в екзаменаційній комісії.

Зав. кафедри _____

Ірина ТУРЧИНА

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Теоретичні основи розвитку уяви молодших школярів на уроках читання	8
1.1. Психолого-педагогічні характеристики уяви у молодших школярів.	7
1.2. Педагогічні основи розвитку уяви молодших школярів на уроках читання	19
1.3. Потенціал змісту навчання читання молодших школярів для розвитку уяви	30
Висновки до розділу 1	43
РОЗДІЛ 2. Методика розвитку уяви молодших школярів на уроках читання та її експериментальна перевірка	45
2.1. Модель розвитку уяви учнів початкових класів	45
2.2. Система навчально-творчих завдань з розвитку уяви молодшого школяра	59
2.3. Організація, проведення педагогічного експерименту та інтерпретація його результатів	73
Висновки до розділу 2	86
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	87
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	91
ДОДАТКИ	101

ВСТУП

В даний час докорінно змінюється система і зміст середньої освіти в нашій країні. На перше місце виходять етапи розвитку універсальних здібностей людини, а не навчання його сумі умінь і навичок. У системі ж універсальних здібностей, на нашу думку, одним із найважливіших є здатність людини до уяви. Саме ця здатність забезпечує активне, творче сприйняття світу.

В Указах Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» [91] та «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» [92] наголошується на формуванні творчої особистості, яка вміє оперативно орієнтуватися в різних життєвих ситуаціях, діяти ініціативно і креативно, що є головним завданням для сучасної початкової школи. Основними складовими творчої особистості є високорозвинена уява і вміння створювати щось оригінальне, відмінне від буденного.

Проблему розвитку школяра порушено у Державній національній програмі «Освіта» (Україна ХХІ століття) [24] і Національній програмі «Діти України» [70], де вказано, що безцінну допомогу при роботі з формування та розвитку творчих здібностей молодшого віку надають уроки літературного читання, які забезпечують вдосконалення особистості дитини, сприяють не тільки розвитку творчих задатків і нахилів, а й формують готовність дітей до подальшого саморозвитку. Цьому сприяють різні прийоми і методи, які вчитель використовує на уроках літературного читання.

У Рекомендації Європейського Парламенту та Ради «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» зазначено, що початкова освіта має пропонувати людям прийоми розвитку компетенцій, які необхідні в повсякденному житті, та які продукують основу для навчання і роботи. Навчання протягом усього життя має включати навчання від дошкільного віку до післяпенсійного. Із цього виходить, що необхідність визначення в

європейських рамках нових основних навичок, які здобувають у ході навчання протягом усього життя, є головним заходом на шляху Європи до глобалізації і переходу до економіки, заснованої на знаннях спеціалістів [78].

Реалізація концепції «Нова українська школа» – це не лише зміни у змісті освіти та в методах навчання, а й у створенні нового освітнього середовища. Це впровадження інноваційних проєктів, поліпшення матеріально-технічної бази, реконструкція і модернізація приміщень, взаємодія педагогів та учнів і партнерство з батьками. Нова українська школа має бути зорієнтована на формування тих умінь і компетентностей, які будуть необхідними особистості для успішної самореалізації у житті [71].

Уява, слід зазначити, що це - психічний процес під час якого створюється щось нове у вигляді образу, подання та ідеї на основі сприйняття і наявних понять, які вже є у досвіді особистості. Процес уяви властивий тільки людині і є важливою складовою трудової діяльності. Уява тісно пов'язана з пам'яттю, сприйняттям, мисленням.

Уява є важливою складовою процесу читання, вона є сполучною ланкою всіх психічних процесів, що відбуваються в творчій діяльності читання: пізнання, мислення, творчості, спілкування. Слабо розвинена читацька уява ускладнює розвиток і інших сторін читацького сприйняття. Психолог А. Гримальська зазначає, що без розвиненої уяви неможливо емоційне сприйняття літературного твору, оскільки саме уява допомагає учневі відчувати атмосферу твору, вжитися в його особливий художній світ [21]. Н. Комарівська простежує взаємозв'язок між неповноцінним процесом первинного сприйняття, спотвореним відтворенням образів твору і неправильним розумінням його ідей [38].

Проблема розвитку уяви вивчалася психологами і методистами. Про необхідність розвитку уяви говорили О. Митник [52], О. Савченко [80], М. Янковчук [101]. та ін. Розвиток уяви є важливим завданням викладання читання в молодшій школі. Дослідження ряду методистів і спостереження

показують, що уява учнів легше піддається розвитку в молодших і середніх класах, ніж в старших. Пропущене в цьому віці заповнюється в подальші роки з великими труднощами.

Незаперечна **актуальність** та недостатня дослідженість означеної проблеми, актуалізація та творча реалізація прогресивного методичного досвіду в сучасній практиці навчання читання молодших школярів, а також відповідність новітнім завданням Нової української школи зумовили вибір теми дослідження: **«Методика розвитку уяви у молодших школярів на уроках читання»**.

Об'єкт дослідження – процес розвитку уяви молодших школярів.

Предмет дослідження – методика розвитку уяви молодших школярів як засобу повноцінного сприйняття творів на уроках читання.

Мета дослідження полягає у розробленні, обґрунтуванні та експериментальній перевірці методики розвитку уяви молодших школярів на уроках читання.

Завдання:

1. Конкретизувати поняття «уява» у молодшому шкільному віці відповідно наукових досліджень.
2. Визначити теоретичні основи розвитку уяви молодших школярів на уроках читання
3. Розробити модель розвитку уяви.
4. Створити систему навчально-творчих завдань.
5. Провести педагогічний експеримент з метою перевірки розробленої методики.

Для вирішення поставлених завдань використовувалися такі методи наукового дослідження: теоретичний (вивчення філософської, психолого-педагогічної, літературознавчої, методичної літератури за темою дослідження); аналіз творчих робіт учнів; спостереження за роботою вчителів і молодших школярів на уроках читання; моделювання системи

навчання, що сприяє вирішенню поставленої мети; методична інтерпретація результатів експерименту; експериментальний і кількісний аналіз результатів експерименту.

Наукова новизна. Розроблено модель розвитку уяви молодшого школяра, що вміщує в собі такі етапи, як: репродуктивний, репродуктивно-творчий та творчий. Визначено ефективність системи навчально-творчих завдань щодо розвитку уяви молодших школярів на уроках читання.

Практичне значення роботи визначається можливістю застосовувати на практиці системи навчально-творчих завдань, результатом чого є високий рівень розвитку уяви молодшого школяра.

Апробація результатів дослідження проводилась на Всеукраїнській науково-практичній конференції молодих науковців та студентів «Полілог культур: освітній і культурологічний аспекти» у м. Чернігів.

Публікації. Підготовлено і видано тези: «Особливості розвитку уяви молодшого школяра» у збірнику матеріалів Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих науковців та студентів «Полілог культур: освітній і культурологічний аспекти» м. Чернігів: НУЧК ім. Т.Г. Шевченка, 2021. 136 с.

Структура магістерської роботи: робота складається із вступу, двох розділів, висновків до кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (105 найменувань, з них 2 – іноземною мовою), додатків. Повний обсяг кваліфікаційної роботи становить 108 сторінок, основний зміст викладено на 78 сторінках комп'ютерного тексту. Робота містить 2 таблиці, загальним обсягом 1 сторінка; 2 рисунки загальним обсягом 1 сторінка, 7 зображень (малюнків) учнів експериментальної групи, обсягом 2 сторінки.

РОЗДІЛ І. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ РОЗВИТКУ УЯВИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ

1.1. Психолого-педагогічні характеристики уяви у молодших школярів

Уява – це процес, під час якого відбувається перетворення наших уявлень, які показують справжню дійсність. Уява постає перед нами, як результат перетворення наших уявлень, отриманих з оточуючої дійсності. Уява є особливою формою людської психіки. Особливістю цієї форми психічного процесу є те, що уява, вірогідно, властива для людини та пов'язана з діяльністю організму.

До проблеми уяви як психічного процесу інтерес з'явився на межі XIX-XX століть. У цей період здійснюються перші спроби експериментального вивчення функції уяви. Аспекти вивчення даної проблеми поступово все більше розширювалися, з'являлися методики, які дозволяли вивчати функцію уяви експериментальним шляхом, створювалися спроби теоретично осмислити отримані дані, розглядалися взаємини із другими процесами пізнання. Діяльність у цій галузі головним чином велася в двох напрямках: з одного боку, досліджувався розвиток уяви (Л. Виготський [16], Д.Ельконін [99] та ін.), з іншого боку – функціональне формування цього процесу (Л. Веккер [12], Л. Коршунова [39] та ін.).

Вивчення походження уяви набуло особливого значення. Для того, щоб рано почати виявляти і розвивати творчі здібності у учнів, розроблялися способи і принципи створення діагностичних методик. Отаким чином, у психології збільшується інтерес до проблем, пов'язаних з творчістю, а через це також до уяви як важливої частки творчої діяльності. Уява, як психічний процес досить складний і специфічний, тому до цих пір немає загальноприйнятого поняття. Кожен педагог, психолог дає своє визначення цього процесу.

С.Рубінштейн пише, що уява пов'язана із нашою здатністю та закономірністю створювати щось «новітнє». Уява – відображення попереднього досвіду, трансформація його. Уява – перетворення того, що є, яке здійснюється в образній формі [79].

Л. Виготський вважає, що уява не повторюється у схожих поєднаннях та формах окремих вражень, які накопичені раніше, а будує певні образи з раніш накопичених вражень. [16].

У Філософському словнику уява визначається, як психічна діяльність, особливістю її є створення уявлень та уявних ситуацій, які ніколи в цілому не сприймалися людиною в реальному житті [9, с. 211]. Психологічний словник розкриває уяву як вміння створювати нові емоційні або розумові образи в свідомості людини на основі зміни набутих від дійсності вражень [77, с. 181].

На думку М. Варій, уява – це пізнавальний процес, який складається з формування нових образів, на основі яких з'являється новий предмет і діяльність. Учений вважає, що суть уяви полягає в навичці «схоплювати» ціле раніше, ніж його частина, в умінні на основі окремої тенденції будувати єдиний образ. Характерною особливістю уяви є своєрідний відхід від реальності, себто на основі її окремої ознаки будується зовсім новий образ, а не просто змінюються вже наявні уявлення, що властиво для роботи внутрішнього плану діянь [10].

Чимале значення уяви лежить у житті кожної людської істоти, адже вона впливає на її психічні процеси, стани та організм в цілому.

Уява людини проявляється:

- 1) в будові образу засобів та результату предметної діяльності;
- 2) у виготовленні програми поведінки, коли проблемна ситуація є невизначеною;
- 3) в продукуванні образів, які програмують та замінюють дійсність;
- 4) в створенні конкретних образів, що підходять опису об'єкта [90].

Головне особливість уяви полягає в тому, що вона дозволяє представляти результати праці до її початку, тим самим зорієнтовує людину під час діяльності.

Уява направляє людину під час діяльності – створює психічну модель проміжних продуктів праці, що відповідно втілює їх у життя.

Основою уяви незмінно є сприйняття, що представляє матеріал, з якого буде будуватися нове. Далі ця інформація переробляється (комбінування і перекомбінування). Частинами цього процесу є: аналіз і синтез сприйнятого.

Свідомість – вищий рівень психологічного відображення та саморегуляції, виступає як сукупність чуттєвих і розумових образів, які безперервно змінюються і безпосередньо постають перед суб'єктом у його внутрішньому досвіді, передбачаючи його практичну діяльність. Уява є елементом свідомості людини, один із пізнавальних процесів у якому відображається зовнішній світ.

А. Леонтьєв відмічав, що особистість дійсно народжується двічі: перший раз, коли у дитини проявляються в явних формах вмотивованість і підпорядкованість дій, другий раз – коли виникає її свідомо особистість. Тільки з появою діяльності виникає завдання психічного відображення, уяви спочатку предметних умов поведінкового поля (простору), а потім і світу, в якому живе людина, і що тільки діяльність як реалізатор відносин живої істоти зі світом визначає розвиток психіки. Тому переживання (відчуття) спочатку ніяк не пов'язані ні з діяльністю, ні з психічним відображенням. І тільки включаючись в діяльність, чуттєвість, уяву свідомість стає основою для породження відчуттів як відображення (конструювання) суб'єктом предметів з якостями, схожими на реальні властивості об'єктів, з якими жива істота вступає в життєві відносини [48].

Виділяють такі функції уяви:

- Гностична функція. Уява сприяє пізнанню, створений уявою образ полегшує процес засвоєння, особливо при участі образного мислення.

- Прогностична функція. Уява дає можливість побачити, прокрутити в свідомості епізод чи ситуацію, виправити, відтворити деталі.

- Виховна функція діє з урахуванням конкретного створення на рівні фантазії і подальшого відтворення якостей людини.

- Захисна функція. Людина застосовує компенсаторний механізм психіки, уявляючи себе в тій якості, якого їй не отримує у реальному житті: дужим, вправним, тріумфальним (дитина у грі уявляє себе лідером при заниженому соціометричному рівня у шкільному колективі)

- Комунікативна функція. Будь-який продукт творчості – зорієнтований на інших людей (літератор під час написання книжки скеровує свою роботу на майбутніх (потенційних) читачів, навіть при умові, що вона не буде друкуватися) [22].

Можна виділити декілька видів уяви, серед яких основними є довільна (мрійливість, мрії) і мимовільна (гіпнотичний стан, сон). Такі види уяви має пасивна уява.

Мимовільна уява є найбільш простою формою уяви, це такі образи, що виникають без спеціального наміру або зусиль з боку особистості (пливуть хмаринки, читання захопливої книжки). Будь-яке цікаве викладання, ймовірно, викликає незабутню, яскраву мимовільне уяву. Одним з видів мимовільного уяви можна назвати сновидіння. Н. Сеченов вважав, що сновидіння це - комбінація вражень [85].

Довільна уява проявляється коли нові образи чи ідеї виникають в результаті спеціального наміру людини уявити дещо конкретне.

Творча уява це – вид уяви, під час якого людина самостійно створює нові образи та ідеї і які втілюються в конкретні продукти людської діяльності.

Особливістю творчої уяви є те, що людина перетворює уявлення та створює нові не за зразком, а самостійно намічаючи контури образу, вибираючи для нього відповідні матеріали. Творча уява, як і відтворююча,

пов'язана з пам'яттю, оскільки у всіх випадках її проявів людина застосовує свій попередній досвід. Таким чином, між відтворюючою та творчою уявою немає межі [100].

Творча уява, як описано вище, це створення новітнього, неповторного способу чи ідеї. Творча уява є важливим елементом та основою усіх видів творчої діяльності кожної людини. Важливими умовами для творчої уяви є її цілеспрямованість, іншими словами, свідоме накопичення наукової інформації, побудова відповідної позиції.

Отже, уява – це необхідний елемент творчої діяльності людини, що виявляється в побудові образу продуктів праці, а також забезпечує створення програми поведінки в тих випадках, коли проблемна ситуація характеризується неясністю. Таким чином, уява може слугувати, як засіб створення образів, які замінюють активну діяльність особистості.

Творча уява може залежати від безлічі факторів, а саме: віку, розумового розвитку і особливостей розвитку (наявність порушення психофізичного розвитку), індивідуальних особливостей людини (стійкості, усвідомленості і спрямованості мотивів; оціночних структур образу «Я»; особливостей комунікації; ступеня самореалізації і оцінки власної діяльності; рис характеру та темпераменту), від розробленості процесу навчання та виховання.

На своєчасність розвитку творчої уяви у дітей молодшого шкільного віку, звертав увагу О. Дьяченко який підкреслював, що у процесі навчання тренуються такі психічні процеси, як пам'ять, сприйняття, і мислення, а розвитку творчої уяви не приділяється увага [26].

Мрія – є однією з особливих форм уяви. Сенс такого типу уяви полягає у самостійному створенні сучасних образів. Мрія є відмінною від творчої уяви. Саме, у мрії людина може створити образ бажаного, а в образах творчих не завжди втілюються бажання їх творця. Мрія – це процес уяви, який не включений в творчу діяльність, що не дає швидкого неупередженого

продукту у вигляді художнього твору чи наукового відкриття, технічного винаходу.

Найважливішою особливістю мрії є те, що вона спрямована на майбутню діяльність, тобто мрія – це уява, спрямована на бажане майбутнє.

Під час класифікації видів уяви потрібно виходити із двох важливих характеристик. Це ступінь прояву вольових зусиль, ступінь активності, або усвідомленості.

У житті кожної людини саме уява може виконувати такі специфічні функції:

Перша функція полягає в тому, щоб продемонструвати дійсність в образах, мати можливість користуватися ними. Ця функція уяви поєднана з мисленням та відповідно у нього включена.

Друга функція уяви полягає у регулюванні емоційних станів. За допомогою своєї уяви людина може хоча б частково задовольняти потреби, знімати напруженість, втому. Саме ця вагома функція чітко підкреслюється та розробляється у психоаналізі.

Третя функція уяви пов'язана із участю в довільній регуляції пізнавальних процесів та станів людини: уваги, сприйняття, пам'яті, емоцій та мови. За допомогою образів людина має можливість керувати спогадами, сприйняттям, фразами.

Четверта функція уяви полягає у формуванні внутрішнього плану дій, тобто здатності виконувати їх у думці, маніпулювати при цьому образами.

І п'ята функція – це планування та програмування діяльності, складання таких програм, оцінка їх коректності [57].

Рівень розвитку уяви визначається яскравістю новизною образів. Силу та жвавість уяви оцінити не важко, коли продуктом уяви є фантастичні образи, прикладом можуть бути неповторні казки. Слабкий розвиток уяви виражається в низькому рівні переробки уявлень. Він тягне за собою труднощі в рішенні розумових завдань, які вимагають вміння наочно уявити

собі конкретну ситуацію. При недостатньому розвитку уяви неможливе багате і різнобічне в емоційному плані життя.

Незважаючи на складність визначення етапів розвитку уяви у людини, можна виділити певні закономірності в його формуванні. Перші прояви уяви близько пов'язані з процесом сприйняття. Наприклад, діти у віці півтора років не можуть ще вислухати навіть найпростіші розповіді або казки, вони незмінно відволікаються або засипають, але із задоволенням слухають розповіді про те, що вони самі пережили. У цьому явищі досить ясно видний зв'язок уяви і сприйняття. Цей зв'язок зберігається і на наступному ступені розвитку, коли дитина в своїх іграх починає переробляти отримані враження, видозмінюючи в уяві сприймаються раніше предмети. Стілець може перетворитися в машину або літак, коробочка - в будинок. Так само хочеться зауважити, що перші образи уяви дитини завжди пов'язані з діяльністю. Дитина не мріє, а втілює перероблений образ у свою діяльність, навіть, незважаючи на те, що ця діяльність – гра [14].

Уява в ранньому дитинстві носить відтворюючий характер. Її не можна назвати активною: вона виникає не довільно, без спеціального наміру, а під впливом інтересу до навколишніх предметів і явищ і викликаних ними почуттів. Слухаючи розповіді і казки, дитина починає представляти їх персонажі, описані в них події. Іноді при роботі з маленькими дітьми виникає уява із творчим характером, легкістю, з якої діти продукують схожість одних предметів з іншими [51].

В середньому дошкільному віці у дітей починається вільне фантазування – складання казок за зразком почутих ними від дорослих. У старшому дошкільному віці активна уява дитини набуває самостійності, відділяється від практичної діяльності і починає її втілювати. Разом з тим вона об'єднується з мисленням і діє спільно з ним при вирішенні пізнавальних завдань [55].

Наступний етап розвитку уяви пов'язаний з появою її активних форм. Тут вже процес уяви стає довільним. Виникнення активних форм уяви спочатку пов'язане з спонукаючою ініціативою з боку дорослого. Наприклад, коли доросла людина просить дитину щось зробити, наприклад намалювати дерево, вона активізує процес уяви. Щоб виконати прохання дорослого, вона спочатку повинна створити в своїй уяві певний образ. Цей процес уяви по своїй природі вже є довільним, тому що дитина намагається контролювати його. Пізніше дитина починає використовувати довільну уяву, без будь-якої участі дорослого. Цей ривок у розвитку уяви знаходить своє відображення, переважно в характері ігор дитини. Ігри стають цілеспрямованими і сюжетними. Навколишні речі стануть не просто стимулами до розгортання предметної діяльності, а й висуваються у вигляді матеріалу для уособлення образів її уяви. Дитина в п'ятирічному віці починає малювати, ліпити, будувати, переставляти речі і комбінувати їх у відповідності зі своїм задумом.

Головне навчання активної уяви – сюжетно-рольова гра дошкільника. Діти будують задум, придумують сюжет. Частка активної уяви в задумуванні і розгортанні гри збільшується при переході дитини до режисерських ігор, де весь задум буде і реалізує вона сама. Значною мірою виховання уяви збігається з вихованням мислення. Однак до уяви пред'являються додаткові вимоги: конкретність і оригінальність. Тому потрібні і додаткові методи, що складаються із заохочення самостійних пошуків дитини, подоланні усталених шаблонів, знаходженні оригінальних рішень [19].

І звичайно, найважливіший зрушення в розвитку уяви відбувається в шкільному віці. Потреба розуміння навчального матеріалу визначає активізацію процесу відтворюючої уяви. Щоб засвоїти знання, які даються в школі, дитина жваво використовує свою уяву, і це викликає прогресуючий розвиток здібностей переробки образів сприйняття в образи уяви.

Ще однією причиною бурхливого розвитку уяви в шкільні роки є те, що в процесі навчання дитина активно отримує нові і багатосторонні уявлення про об'єкти і явища реального світу. Ці уявлення послужать необхідним початком для уяви і будуть стимулювати творчу діяльність школяра [102].

Згідно періодизації Л. Виготського ключову роль в специфіці психологічного віку грають центральні психологічні новоутворення. Відповідно для забезпечення наступності дошкільної та початкової шкільної освіти програми для дітей дошкільного віку повинні бути орієнтовані на цілеспрямований розвиток уяви, як центрального новоутворення дошкільного віку. Програми навчання молодших школярів в свою чергу повинні, з одного боку, забезпечувати логіку розвитку уяви в молодшому шкільному періоді розвитку, а з іншого боку, створювати умови для розвитку довільної уваги як центрального новоутворення молодшого шкільного періоду розвитку [104].

Слід відзначити внутрішні фактори розвитку уяви, а саме:

1. Фізіологія головного мозку. Відповідно до даного підходу людина, у якого переважає ліва півкуля в мисленні повинна бути більш креативною, ніж людина з переважаючою лівою півкулею [41].

2. Особисті якості. При заняттях творчістю дитина формує у себе натхненність. При цьому уява включена у всю пізнавальну діяльність, яка супроводжується позитивними емоціями. Активна робота уяви тісно пов'язана з розвитком особистісної риси, такої, як оптимізм. Дитина відображає в своїх творах розуміння життєвих цінностей, по-новому усвідомлює свої особистісні властивості, переймається їх цінністю і глибиною. Творча діяльність дитини розвиває в неї естетичні почуття. Естетична сприйнятливність до світу формується через цю діяльність. Уява допомагає дитині розширювати і закріплювати важливі якості особистості такі, як рішучість, сміливість, спритність, організованість. В уявній ситуації

вона порівнює свою і чужу поведінку, вчиться оцінювати, розвиває і тренує свої природні схильності [74].

3. Психічні функції (мислення, пам'ять, увага, сприйняття). Творча діяльність дозволяє інтенсивному і оптимальному розвитку вищих психічних функцій: мислення, пам'ять, увагу, сприйняття. Вони визначають успішність навчання дитини. Саме увага входить в навчальний процес, оскільки на 90% складається з відкриття нового [3].

4. Темперамент. Взаємозв'язок уяви і темпераменту проектується від характеристик темпераментної діяльності (темп і пластичність) і емоційної чутливості в предметній середовищі, гнучкість темпераменту залежить від соціальної емоційної чутливості і показника загальної активності. В основі темпераменту зазвичай лежать нервові процеси, специфічність вищої нервової системи дитини. Поведінкою дітей управляє мозок, і, хоча, його функції майже у всіх однакові, протікають вони майже завжди по-різному. Особливість дитини як особистості залежить від основних властивостей нервових процесів, таких, як гальмування і збудження.

5. Емоції. Уява тісно взаємопов'язана з емоціями. Постійна робота фантазії дитини викликає багату емоційну картину. Дитина часто мріє про те, що доставляє йому радість, що привертає його, задовольняє найпотаємніші потреби і бажання. Мрія – класична форма уяви. Емоції і уяву в житті дитини нероздільні. У дітей молодшого шкільного віку активність може перебувати на найвищому рівні, коли емоції доходять до межі і в цей час відбувається здійснення творчого задуму. Однак, якщо не помітити і не підтримати творчу активність, то вона може швидко згаснути [37].

6. Натхнення. У стані натхнення дитина набагато швидше і легше вирішує завдання, яке перед ним стоїть. Рішення творчої завдання вимагає тривалої роботи думки, в якій з'являється задум і шляхи його вираження, наглядом, накопиченням і узагальненням фактів. Залежно від завдання, поставленого перед дитиною, він аналізує і вибирає необхідні образи і їх

елементи, змінює їх і об'єднує їх в нові образи. Цей синтез може бути здійснений різними прийомами: акцентування, аглютинації, типізації та іншими. Тому яскравість і сила уяви багато в чому залежить від оригінальності і неповторності комбінацій в процесі уяви в період натхнення, а не тільки від повноти і насиченості наявних образів у дитини.

7. Досвід дитини. Л. Виготський сформулював закон: творча діяльність уяви безпосередньо залежить від різноманітності попереднього досвіду людини, так як цей досвід є матеріал, з якого формуються фантазії. Тобто, чим більш насиченим досвід людини, тим більш наповненим матеріалом має його уяву. Поетом, як не дивно, у дитини уяву біднішими, ніж у дорослого. З цього Л. Виготський зробив висновок: для того, щоб створювати надійні основи для творчої діяльності дитини, дуже важливо розширювати її досвід [16].

Індивідуальні особливості уяви проявляються в процесі творчості. Саме, у дітей молодшого шкільного віку відбувається активний розвиток відтворюючої уяви. Розрізняють у дітей молодшого шкільного віку такі види уяви: відтворююча, тобто створення образу предмета за його описом та творче створення нових образів, що вимагають відбирати матеріал відповідно до задуму [44].

1.2. Педагогічні основи розвитку уяви молодших школярів на уроках читання

Основна тенденція, що виникає у розвитку уяви дитини – це перехід до точного та повного відображення дійсності, перехід від простого довільного поєднання уявлень до комбінування логічного обґрунтування. Досвід кожної дитини може формуватися та рости поволі, звичайно, відрізняється своєрідністю, порівнюючи досвід дорослої людини. Уява у дитини працює по іншому, ніж у дорослого.

Удосконалюючи уяву дитини, потрібно пам'ятати, що продуктом для її фантазій є вся оточуюча дійсність, всі враження, які отримує дитина. З метою розвитку уяви, необхідно мати конкретні умови: емоційне спілкування із дорослою людиною; предметно-маніпулятивна діяльність; наявність різноманітних видів діяльності [2].

Потрапляючи в перший клас, дитина шести років стикається з вимогою використовувати точне відтворення. Жорстке слідування цієї вимоги шкодить розвитку творчої уяви, відучує від самостійності і оригінальності у створенні нових образів. Правильний шлях – поступове розрізнення відтворюючої і творчої уяви, привчання дітей до того, що в одних випадках можна і потрібно фантазувати, вигадувати своє, а в інших слід строго дотримуватися наявних вказівок.

Роль вчителя не зводиться до передачі знань в розфасованому вигляді, учитель знаходиться з дітьми для того, щоб передавати їм краще, що є в самому собі, щоб розвивати у себе навички творчості і уяви, конструктивно брати участь в різних видах діяльності, тепер уже оцінюваних як рівноправних: тут і живопис і пластика, і театр, і музика, область почуттів і моральності, знання, науки, техніка, гра. І жоден з усіх цих видів діяльності не розглядається як просто проведення часу або розвага, на відміну від інших, вважаються більш поважними [43].

До початку третього класу у дитини формується виразний образ хорошого учня, вона ясно уявляє собі, що треба робити, щоб відповідати цьому образу. Третій клас є поворотним в житті молодшого школяра. Власне з третього року навчання учні починають дійсно усвідомлено ставитися до навчання, проявляти активний інтерес до пізнання. Дитина пробує оцінювати причини своїх досягнень і невдач, вибирати способи запобігання останніх, а саме розвиває пізнавальну рефлексію. Ймовірно значне зниження творчих здібностей, прагнення фантазувати відбувається за рахунок появи навичок діяти за зразком, слідувати інструкції [53].

Якщо обрати проміжок між другим та третім класами, то тут буде відбуватися стрибок у розумовому розвитку школярів. Саме на даному етапі навчання відбувається завзяте засвоєння та формування розумових операцій, у швидкому темпі розвивається вербальне мислення, тобто мислення, що відповідає за різні поняття. Нові можливості мислення стають підставою для стрімкого розвитку інших пізнавальних процесів таких як: увага, сприйняття, пам'ять [42].

Цінною залишається також тема взаєностосунків із однолітками, дружби та співробітництво в класному колективі. У цей період більш вагомими є відносини із друзями. Активно продовжує розвиватися здатність до співпраці в іграх та навчанні. До завершення четвертого навчального року діти можуть брати на себе роль ведучого в знайомих іграх і вправах, бути більш уважними до інших учасників, вміти домовлятися з ними, давати зрозумілі інструкції, перевіряти хід виконання завдань [35].

Особлива роль в становленні і розвитку спілкування і взаємодії дитини з оточуючими належить його родині. Так, наприклад, Н. Лейтес підкреслює, що аналіз психологічних особливостей сім'ї в контексті розвитку дитини дозволяє зрозуміти причини проблем і труднощів в навчанні і розвитку дітей і сконструювати ті сімейні відносини, які забезпечать малюкові повноцінний розвиток або в разі потреби корекцію і реабілітацію. Внутрішня структура

цих відносин передбачає створення умов для батьківської педагогіки, де один або кілька членів родини будуть забезпечувати предметну допомогу у виконанні різних завдань, а інші члени сім'ї будуть сприяти прийняттю і використанню цієї допомоги у вирішенні проблемних ситуацій [47].

Для розвитку уяви, згідно з дослідженнями Т. Піроженко, істотним є активна участь обох батьків, що реалізують різні позиції в спілкуванні з дитиною. Так, один з батьків задає норми і правила, а інший допомагає дитині приймати їх і вибудовувати свою поведінку відповідно до них [76].

Стан уяви школярів залежить від факторів:

- віку;
- розумового розвитку;
- особливостей розвитку, тобто присутності будь-якого порушення психофізичного розвитку;
- індивідуальних особливостей особистості: стійкості, усвідомленості і спрямованості мотивів, оціночних структур образу «Я», особливостей комунікації, ступеня самореалізації та оцінки власної діяльності, рис характеру і темпераменту;
- розробленості процесу навчання і виховання [96].

Творча уява молодшого школяра розвивається потроху, в міру набуття ним реального життєвого досвіду. Чим багатше досвід школяра, чим більше він бачив, чув, пережив, дізнався, тим більше вражень про навколишнє насправді він накопичив, тим багатшим матеріалом має його уява, тим більший простір відкривається для його фантазії і творчості, яка активніше і найповніше реалізується в іграх, історіях, малюванні [103].

Педагогіка сучасності, навіть, не вагається в тому, що вчити творчості можливо. Під творчими здібностями учнів маються на увазі комплексні можливості учня в діяльності, спрямовані на творення ними нових освітніх продуктів. Через творчість у дитини розвивається психіка.

У 6-7 років уяву вже носить цілком активний характер, змістовний і специфічний. З'являються перші елементи дитячої творчості. Для уяви необхідне середовище, яке її живить, – це емоційне спілкування з дорослими, предметна і маніпулятивна діяльність різних видів.

З 6-7 років до 9–10 років з'являються постійні обов'язки, які пов'язані з навчально-пізнавальною діяльністю. Новий соціальний статус дитини, світ нормативних відносин ускладнює умови життя дитини, які часто виступають для неї як стресогенні, що підвищують психічну напруженість, що відбивається на фізичному здоров'ї, емоційному стані, на поведінці дитини.

Шкільна стандартизація умов буття молодшого школяра починає заважати його природному розвитку, яке до цього враховувалося і розумілося близькими людьми. В основному молодший школяр пристосовується до стандартних умов школи, що допомагає йому в навчальній діяльності [8, с.29].

У житті дитини молодшого шкільного віку творча уява виконує ряд специфічних функцій. Перша з них полягає в тому, щоб представляти дійсність в образах і мати можливість користуватися ними, вирішуючи завдання. Ця функція творчої уяви пов'язана з мисленням і органічно в нього включена. Друга функція уяви полягає в регулюванні емоційних станів. За допомогою своєї уяви молодший школяр здатний хоча б частково задовольняти багато потреб, знімати напруженість, що породжуються ними. Ця життєво важлива функція особливо підкреслюється і розробляється в психоаналізі [95].

Третя функція творчої уяви пов'язана із її участю в довільній регуляції пізнавальних процесів і станів людини, зокрема, сприйняття, уваги, пам'яті, мови, емоцій. Саме за допомогою конкретних образів, молодший школяр може звертати увагу на події. За допомогою образів він має можливість управляти сприйняттям, спогадами, виразами. Четверта функція творчої уяви полягає у формуванні внутрішнього плану дій – здібності виконувати їх в

думці, маніпулюючи образами. Нарешті п'ята функція – це планування та програмування діяльності, складання відповідних програм, оцінка їх правильності, процесу реалізації [86].

Молодший шкільний вік кваліфікують як найбільш сприятливий, сензитивний для розвитку творчої уяви, фантазії. Ігри та бесіди дітей відображають силу їхньої уяви, фантазії. У їхніх розповідях, розмовах реальність і фантазія нерідко змішуються, і образи уяви можуть в силу закону емоційної реальності уяви переживатися дітьми як цілком реальні.

Невтомна праця уяви – ефективний спосіб пізнання і засвоєння молодшим школярем навколишнього світу, можливість вийти за межі особистого практичного досвіду, найважливіша психологічна передумова розвитку творчого підходу до світу. Розвитку творчої уяви молодшого школяра сприяють такі умови:

- включення учнів в різні види діяльності;
- використання нетрадиційних форм проведення уроків;
- створення проблемних ситуацій;
- застосування рольових ігор;
- самостійне виконання роботи;
- використання різних матеріалів;
- використання різних типів завдань, в тому числі і психолого-педагогічних [28].

Для розвитку уяви учнів початкових класів під час читання необхідно пропонувати такі завдання:

- класифікувати об'єкти, ситуації, явища за різними підставами;
- встановлювати причинно-наслідкові зв'язки;
- бачити взаємозв'язки та виявляти нові зв'язки між системами;
- розглядати систему в розвитку;
- робити припущення прогностного характеру;
- виділяти протилежні ознаки об'єкта;

- виявляти і формувати протиріччя;
- розділяти суперечливі властивості об'єктів в просторі і в часі;
- представляти просторові об'єкти.

Творчі завдання диференціюються за такими параметрами, як

- складність проблемних ситуацій, які містяться в них,
- складність розумових операцій, необхідних для їх вирішення;
- форми подання протиріч (явні, приховані) [25].

Виділяють фактори, що сприяють розвитку уяви:

- ситуації незавершеності,
- дозвіл і заохочення безлічі питань,
- стимулювання незалежності,
- позитивне увагу з боку дорослих.

Фактори, що перешкоджають розвитку уяви:

- конформність,
- несхвалення уяви,
- стереотипи,
- поділ гри і навчання,
- зміна точки зору,
- схиляння перед авторитетами [20].

Таким чином, творча уява дітей має великий потенціал для реалізації резервів комплексного підходу в навчанні та вихованні. Уява має важливе значення в житті молодшого школяра, впливає на його психічні процеси та стани і навіть на організм в цілому. Саме завдяки уяві молодший школяр продукує, розважно планує свою діяльність та керує нею. Уява виводить молодшого школяра за межі його миттєвого існування, нагадує про минуле, відкриває майбутнє. Маючи багату уяву, людина може проживати в різному часу, що не може собі дозволити жодна інша жива істота в усьому всесвіті.

Педагогічні основи розвитку уяви детально розкривають практикуючі вчителі початкових класів. Вивчаючи досвід вчителів, ми можемо зрозуміти

як саме змінюється роль учня на уроках читання, як впливає психологічна атмосфера в класі на результативність навчання, і чи важливим чинником для розвитку уяви є створення ситуації успіху.

Включення дітей у творчу діяльність вважає основним шляхом розвитку уяви на уроках читання вчитель початкових класів Запорізького багатопрофільного ліцею №99 Г. Музика. Діти із задоволенням залучаються до процесу творчості, самостійності, нового, незвичного, розвитку у них особистісно-діяльнісної компетенції. Це дитячий порив до доброти і краси, втілення їхніх мрій, прагнення висловити свої почуття, переживання. Тому перед учителем стоять такі завдання: помічати будь-які творчі прояви учнів; розвивати творче мислення дітей і здатність до вирішення проблем; формувати ініціативну позицію; стимулювати пізнавальні здібності учнів; підтримувати і покращувати самооцінку і самоповагу кожної дитини в прояві творчості; формувати розвинену уяву і сприйняття; розвивати допитливість, самостійність [72].

Наголошує на зміні ролі учня вчитель початкових класів Бердянської ЗОШ № 20 І. Луб'янова. Головною є принципова зміна ролі учня на уроці, згідно з якою він повинен стати активним учасником пізнання, що має можливість вибирати, задовольняти свої інтереси і потреби, реалізовувати свій потенціал щодо уяви на уроках читання. Необхідно формувати в учнів якості, передумови для ініціативної діяльності: спостережливість, товарицькість, мовну та загальну активність, добре натреновану пам'ять і уяву, кмітливість, звичку аналізувати й осмислювати факти. Для розвитку уяви потрібні воля, вміння долати об'єктивні труднощі, активність у всіх справах і в першу чергу в пізнанні, розвиток особистісного світу емоцій, здатність захоплюватися діяльністю [67].

На комфортну психологічну обстановку на уроці читання вказує вчитель-методист Звенигородської спеціалізованої школи І-ІІІ ст. ім. Т. Шевченка Черкаської області С. Коваль. Створення комфортної

обстановки, яка сприяє заохоченню і стимулюванню прагнення дітей до творчості, віра в сили і можливості, безумовне прийняття кожного учня, повага його потреб, інтересів, думок, недопущення зауважень і засуджень є важливими чинниками успішного проведення уроків у початковій школі. Тривога, страх, невпевненість в собі і т.ін. негативно впливають на результативність читання, бо їм властива підвищена емоційність. Важливий сприятливий психологічний клімат в учнівському колективі, коли створена атмосфера доброзичливості, турботи про кожну дитину, довіри і вимогливості є фактором ефективного розвитку особистості і її уяви [73].

Тільки на основі внутрішньої мотивації навчання з установкою на творчість, високої самооцінки, впевненості в своїх силах можливий розвиток уяви на уроках читання. На цьому фундаменті у молодших школярів необхідно активно розвивати уяву, на думку вчителя початкових класів Тернопільської спеціалізованої школи I-III ступенів №3 С. Заброцької. У цьому випадку пізнавальна потреба, бажання дитини, її інтерес підвищуватиметься не тільки до знань, але і до самого процесу пошуку. Емоційний підйом послужить гарантією того, що більша напруга розуму не призведе до перевтоми, і піде дитині на користь. Передумови мотиваційної діяльності школярів формуються на уроках літературного читання шляхом використання різних мовних ігор, вправ на розвиток творчої уяви, психологічних та літературних ігор. Такі завдання забезпечують дітям активну позицію, пробуджують інтерес, розвивають уяву і фантазію, сприяють емоційній чуйності. Вони спрямовані на пробудження творчої активності, дозволяють в ігровій, цікавій формі навчатися [88].

На коректній педагогічній допомозі дитині під час розвитку уяви на уроках читання робить акцент вчитель початкових класів Варковицької початкової школи Дубенського району Рівненської області Н. Лебедь. Ненав'язлива, розумна, доброзичлива допомога вчителя, поєднання різноманітних форм роботи, оптимальне поєднання фронтальних, групових,

індивідуальних форм роботи на уроці в залежності від мети виконання завдання і рівня його складності мають бути присутніми на усіх уроках читання. Не можна робити що-небудь за дитину, якщо вона це може зробити сама, не можна думати за неї, коли вона сама може додуматися до правильного рішення [11].

Не менш важливим чинником для розвитку уяви є створення ситуації успіху вважає вчитель початкових класів Нікопольської середньої загальноосвітньої школи I–III ступенів №20 Дніпропетровської області І. Жигановська. Завдання на уроках читання повинні даватися всьому класу, а при їх виконанні повинен оцінюватися тільки успіх. У кожній дитині учитель повинен бачити індивідуальність, самостійність виконання. Необхідно вибирати складні, але посильні для дітей творчі завдання, які стимулюють інтерес до пізнавальної діяльності і розвивають відповідні вміння. Самовираження індивідуальності, особистості учня через успіх є у деякій мірі виконавською діяльністю, яка може піднятися до рівня мистецтва, до самовираження під час драматизації. Можна використовувати ілюстрування, коли діти малюють сюжетну картинку, яка відобразить момент дії в оповіданні на основі уяви і знання життя, вони вносять щось своє, щось від своєї особистості, від свого бачення життя, від свого розуміння героя або події – це самовираження через успіх. Можна пропонувати інтелектуально-творчі завдання, які розвивають артистизм, стаючи своєрідною школою театрального та ігрового мистецтва. Зображуючи явища природи, рослини, тварин і т. ін., діти вивільняють зайву енергію, розвивають образне мислення і фантазію [32].

Вчитель початкових класів загальноосвітньої школи I–III ступенів № 14 Уманської міської ради Черкаської області С. Лелека розкриває різноманітність творчих завдань, як за змістом, формами їх представленості, так і за ступенем складності на уроках читання. Оптимальне поєднання творчих і звичайних навчальних завдань містить розвиваючі можливості,

забезпечує роботу вчителя в зоні найближчого розвитку кожного з учнів. Педагог виокремлює різні методи і прийоми навчання залежно від виду творчої діяльності, які націлені на стимулювання активності молодших школярів і розвиток їх уяви на уроках літературного читання, і дають можливість кожній дитині проявити себе. У своїй практиці вона застосовує творчі перекази, роботу з ілюстраціями, словесне і графічне малювання, драматизацію; створення мультфільмів, віршування, усні розповіді і казки. Творчий переказ найбільш насичений простором для уяви дитини, для творчості, для створення нового. До того ж, це хороша вправа для розвитку мови, поповнення словника, формування комунікативних умінь і навичок. Творчий переказ – це трансформація тексту з метою його переосмислення. Педагог використовує на уроках літературного читання такі варіанти творчих переказів: переказ зі зміною особи оповідача (найчастіше це переказ в третій особі, якщо в оригіналі розповідь ведеться від першої особи); переказ від імені одного з персонажів (для успішного виконання цього завдання учень повинен увійти в роль персонажа, зрозуміти його характер, поглянути на події його очима, дати оцінку герою з позиції його віку і соціального положення); переказ всього тексту або його частини з творчими доповненнями (з вигаданими епізодами, деталями; описами пейзажу, зовнішності людей, місця дії, портрета героя, подій, що виходять за рамки тексту); продовження розповіді про долю героя; зміна послідовності подій [84].

Важливість послідовності і системності у розвитку уяви молодших школярів відмічає вчитель початкових класів Денишівської ЗОШ І-ІІІ ст. Житомирської області Л. Долецька. Епізодичний характер творчих завдань не сприяє розвитку уяви учнів, недостатньо відображається на розвитку творчих здібностей дітей. Вся робота проводиться добровільно, важливо надати учням можливість для вільної творчості. На перших етапах робота буває колективною, далі – груповою або в парах. Природно, далеко не у всіх

дітей є літературні здібності, вміння складати, уявляти, придумувати, але таланти кожної дитини можна розвивати. При знайомстві дітей з новим твором дуже важливий перший етап сприйняття, який супроводжується першими емоціями, питаннями дітей, здивуванням. Перед сприйняттям тексту педагог використовує прийоми «творчого введення» в тему – фантазування; притчу, казку, метафору, висловлювання відомих людей, проблемні питання, творчі розминки і головоломки, прийоми асоціації [68].

Вчитель початкових класів, керівник методичного об'єднання класних керівників Чернігівського ліцею №32 Єременко Н.П. вважає, що дитяча літературна творчість може стимулюватися і направлятися ззовні. Найкращим стимулом є така організація життя учнів, яка створює потреби і можливості для дитячої творчості. Наталія Петрівна зауважує, що цьому сприяє вільна атмосфера в школі і класі, надання учням самостійності, увага до інтересів кожного учня, до його схильностей, здоров'я, різнобічного розвитку і здібностей.

Вчитель початкових класів Чернігівського ліцею №32 Ткачова Н.Г. відзначає, що уроки читання є найсприятливішими уроками, на яких можна істотно збільшити рівень розвитку уяви та творчих здібностей, якщо систематично застосовувати вправи творчого характеру. Наталія Геннадіївна констатує факт про те, що не у всіх дітей є достатньо розвинені літературні здібності, вміння складати, уявляти. Проте, дітей молодшого шкільного віку потрібно мотивувати і зацікавлювати.

Отже, вчителі початкових класів в основі проведення уроку ставлять суб'єкт-суб'єктні відносини, вважають дитину рівною собі особистістю. Вони знають, що дитина за своєю природою є шукачем, дослідником, відкривачем світу через уяву, гру, неповторну дитячу творчість.

1.3 Потенціал змісту навчання читання молодших школярів для розвитку уяви

Літературне читання в початковій школі є одним із видів мовленнєвої та пізнавальної діяльності учнів, що впливає на естетичний, мовний, морально-етичний розвиток дитини. Воно є невід'ємною частиною освітньої галузі «Мова і література». Його основною ціллю є розвиток дитячої особистості засобами читацької діяльності, формування читацької компетентності молодших школярів, яка є базовою складовою комунікативної і пізнавальної компетентностей [56]. Читацька компетентність учня стає фундаментом його здатності до вивчення будь-якого навчального курсу. Широкий спектр жанрової літературної тематики дає можливість підготувати учня не лише до вивчення курсу літератури в основній школі, а й до системного учіння інших предметів.

У Національній доктрині розвитку освіти України в XXI століття магістральним завданням сучасної національної школи є формування особистості з глибоко усвідомленою патріотичною і громадянською позицією, системою наукових знань про людину, природу й суспільство, почуттям національної та власної гідності, готової після закінчення навчання присвятити своє життя і працю на здобуття добробуту народу України [69].

Формування особистості маленького читача через родинний і власний досвід, через розкриття і аналіз почуттів, які виникають під час читання літературного твору, через особисту творчість дитини і виявлення існування «вічних» питань, на які немає однозначної відповіді, складає основу педагогічної технології, закладеної у підручнику. Сучасна освіта є не тільки процесом засвоєння знань, як указано в Літературному читанні, програмі для загальноосвітніх навчальних закладів [56].

Основою структурування програми, як зазначено у Типовій освітній програмі, є такі змістові лінії Державного стандарту з читання, як коло читання; формування й розвиток навички читання; літературознавча

пропедевтика; досвід читацької діяльності; робота з дитячою книжкою; робота з інформацією; розвиток літературно-творчої діяльності учнів на основі прочитаного [89].

Згідно із Законом України «Про освіту», на основі Державного стандарту й Типової освітньої програми заклади освіти, наукові установи та інші суб'єкти освітньої діяльності можуть розробляти освітні програми – єдиний комплекс освітніх компонентів (предметів, індивідуальних проектів, контрольних заходів тощо), спланованих і організованих для досягнення визначених результатів навчання. Освітні програми можуть відрізнятися від Типової освітньої програми послідовністю викладання навчального матеріалу, обсягом його вивчення, наявністю додаткових компонентів змісту або використанням оригінальних форм, методів і засобів навчання.

Відповідно до Типової освітньої програми, розробленої під керівництвом О.Я Савченко, учням перших класів пропонують ознайомитися з «Букварем» (за підручником М. Вашуленка, О. Вашуленка).

Школярі розвивають уміння відповідати на питання «хто?», «що робить?», «який?, яка?, яке?, які?», будують речення за малюнками і схемами. З увагою сприймають усні репліки співрозмовника, вчаться доречно реагувати на них, ділитися своїми почуттями та емоціями від почутого. Учні мають змогу вступати в діалог на теми, які викликають зацікавлення, переказувати казки, вправлятися у звуковому аналізі слів. Тексти, які пропонує освітня програма для учнів першого класу, мають стати пропедевтикою їхньої уяви. Друга чверть має «післябуквений період», особливістю якого є вже не вивчення букв, а повторення їх, опрацювання більших за обсягом текстів для читання, розвитку уяви [105, ст..105].

Для учнів других класів передбачено найпростіші жанрові особливості казки на матеріалі народних казок про тварин, оскільки вони є найпростішими і найдоступнішими для сприймання і розуміння порівняно з іншими видами. Героїко-фантастичні казки, які мають складнішу будову,

більші за обсягом, складаються з багатьох епізодів, відзначаються особливою вигадливістю, містять потужний фантастичний елемент, доцільно починати вивчати з 3 класу. Лірична поезія є доступнішою учням четвертих класів.

У другому класі учням пропонуються твори дитячої літератури, доступні для їх віку. Усна народна творчість представлена малими фольклорними жанрами – скоромовки, загадки, дитячий ігровий фольклор, лічилки, казки про тварин та прислів'я. До програми другого класу ввійшли літературні (авторські) казки таких письменників: І. Франко «Лисичка і Журавель», О. Пчілка, Н. Забіла «Вовк і козлята», В. Сухомлинський «Соловей і Жук». Наявні гумористичні твори, які мають на меті роль психологічного розвантаження, виправлення вдачі та запобіганню негативних вчинків (Д. Білоус, Г. Бойко, А. Григорук, Т. Коломієць, В. Нестайко, І. Січовик, І. Світличний). Зарубіжна література: казки народів Європи (англійська, болгарська, чеська, російська, білоруська, німецька та латинська народні казки).

У другому класі за програмою вивчається казка як фольклорний літературний жанр, у якому є вимисел і фантазія. Учні починають вивчення великої групи казок про тварин, їхні особливості, поведінку. Дається поняття про літературну казку, як авторський твір.

У третьому класі коло читання збагачується різними жанрами і персоналіями, охоплює доступні, цікаві для цього віку твори, які мають художньо-естетичну цінність. Учням пропонується для вивчення з усної народної творчості: малі фольклорні форми – народні дитячі пісеньки, ігри, загадки, лічилки, скоромовки, приказки, прислів'я; народні усмішки, чарівні легенди, казки, народні пісні. Продовжується вивчення літературних казок (О. Зима, О. Іваненко, І. Липа, Л. Письменна, В. Скомаровський «Чому в морі вода солонна», В. Сухомлинський, Л. Українка, К. Ушинський, І. Франко, Ю. Ярмаш); п'єси-казки (Н. Куфко, Л. Мовчун, О. Олесь); зарубіжної літератури – оповідання, казки, уривки з повістей (Г. Андерсен, брати Грімм,

П. Єршов, А. Ліндгрєн, Б. Немцова, М. Носов, О. Пушкін, М. Сладко, З. Топеліус).

Під час навчально-виховного процесу учень має засвоїти навчальний матеріал, вдосконалити свої вміння та навички щодо вивченого. Перш за все учень має співвідносити вивчені твори з відповідними жанрами: казка, байка, вірш, оповідання, п'єса; розрізняти фольклорні і авторські твори; твори за емоційним забарвленням; називати основні теми читання; прізвища, імена українських письменників-класиків, найвідоміших письменників-казкарів та їхні твори, з якими ознайомились під час навчання; знати сюжети чотирьох-п'яти фольклорних казок.

У третьому класі починають вивчати народні героїко-фантастичні (чарівні) казки. Ця група казок характеризується своєю композиційною особливістю, обов'язковою наявністю чаклунів, чарівних предметів, тобто у їх змісті переважає фантастичне начало. Учень має визначати позитивних чи негативних героїв казки, пояснювати якими вони рисами наділені, висловлювати свою оцінку поведінки та вчинків персонажа. Молодший школяр має вміти сформулювати та робити висновки про прочитане, він повинен чітко знати, що в чарівних казках добро перемагає зло.

Специфікою чарівних казок є значуще моральне начало, повчальний зміст, який приховано у ненав'язливій моральній позиції, що спонукає слухача самостійно дійти відповідних висновків щодо поведінки чи морально-етичних правил життя.

Програмою для третього класу передбачено вивчення повісті, повісті-казки як прозових творів, у яких є кілька подій. Учні повинні (з допомогою вчителя) знаходити відмінність оповідання від казки, їх відмінність; героїв повістей, повістей-казок; розрізняти повість, повість-казку; пояснювати їх відмінність від оповідання та казки; правильно називати героїв повістей, повістей-казок.

У третьому класі на новому матеріалі продовжується залучення учнів до творчих завдань, на базі тих, які застосовувалися у другому класі, але із деяким їх ускладненням. Це такі різновиди, як колективне та індивідуальне складання варіантів кінцівок до літературних казок, творів-мініатюр про казкових героїв і власні спостереження; інсценування прочитаного; складання розповідей від імені одного з героїв твору, заповнення пропусків у прозових і віршованих творах.

У четвертому класі коло читання систематизується і розширюється шляхом упорядкування і узагальнення знань про раніше відомі жанри і авторів, а також залучення нових жанрів, творів та імен. Учні четвертого класу вивчають малі фольклорні форми – прислів'я, лічилки, приказки, усмішки, загадки; соціально-побутові казки, легенди, притчі, народні пісні, а також міфи про створення світу і людей; поетична палітра охоплює всі види віршів, з якими діти ознайомилися у попередніх класах. Крім авторів, твори яких діти читали у других-третьох класах, пропонуються твори І. Драча, І. Жиленко, І. Малковича, Л. Полтави, В. Симоненка, П. Усенка, Б. Чалого, Г. Черінь та ін.; казки, оповідання, уривки з повістей – П. Бажов, А. Волков, В. Гюго, Р. Кіплінг, Дж. Лондон, А. Мілн, М. Пришвін, М. Твен, Е. Успенський, А. Чехов.

Під час навчання в учнів формуються вже стійкі знання про казку як жанр, співвідносять прочитаний твір з певним жанром – казкою, віршем, оповіданням, повістю, повістю-казкою, байкою, п'єсою; розрізняють казку народну і літературну; поетичні, прозові, драматичні твори; учні знають та можуть переказати сюжети шести-семи фольклорних казок, а також літературних творів, імена і прізвища їхніх авторів. Учні мають уміти виділяти головних і другорядних героїв твору, встановлювати тип персонажів (позитивний, негативний), пояснювати вчинки героїв та обґрунтовувати їх, висловлювати своє ставлення до персонажа.

У четвертому класі учні починають вивчати соціально-побутові казки, які розповідають про життя людей, їхній побут або реалії людського життя за умов різних соціальних епох. Соціально-побутові казки є найновішими за походженням. Учень може практично розрізнати народну соціально-побутову казку; називати місце події у казках, героїв, пояснювати їхні вчинки, мотиви поведінки; відмінність соціально-побутових казок від казок про тварин та героїко-фантастичних (на конкретних прикладах); пояснювати спільне та відмінне у цих казках.

Сучасні підручники з читання володіють великою кількістю різних за жанром казок. В. Науменко створила підручник для читання у післябукварний період для першого класу, який спрямований на формування у першокласників правильності, виразності читання та уяви. Теоретичним фундаментом є стилістичні і психологічні підходи, які орієнтують на взаємодію тексту і його читача [64].

У другому класі до «Читанки» В. Науменко створила «Зошит для творчих робіт і перевірки знань до підручника» та «Зошит з читання до підручника» [61; 62; 65; 66]. Твори для читання впорядковані за жанровим принципом. Такий підхід зумовлений завданнями засвоєння особливостей художнього твору і на цій основі розширення уявлень учнів про жанр. Розділ «З народного джерела» починається народними дитячими піснями та малими жанрами, під час читання яких учні засвоюють їх морально-естетичний зміст, повторюють віршовані твори, навчаються аналізувати їх і порівнювати.

«Авторські вірші та малі жанри» починаються із обговорення і аналізу природи, пір року, погоди. Завдання до текстів орієнтують на роботу учнів як під керівництвом учителя, так і самостійно. При цьому зростає увага до формування самостійності учнів під час аналізу творів.

«Народні казки» дозволяють ефективно використати місткі ілюстрації. Цей жанр збагачує уявлення учнів про створення художнього образу засобами

літератури і живопису; малюнкові плани, за допомогою яких необхідно навчати різних видів переказу (вибіркового, детального, стислого, творчого).

У підручнику з'являється рубрика «Коли твір відкриває свої таємниці». Це ніби правило, яким треба користуватися під час читання художнього твору: під час читання розмірковую, уявляю, придивляюся, прислухаюся. Під цією рубрикою підібрані твори різних авторів, різних жанрів, об'єднані однією темою або спільністю художніх образів. Вони взаємодоповнюють загальний образ.

Для усвідомлення учнями композиції казки у Навчально-методичному комплекті з літературного читання для третього класу В. Науменко, який складається з підручника «Літературне читання», «Зошита з літературного читання», книги з літературного читання «Перлинка. 3 клас», «Зошита з оцінювання навчальних досягнень з літературного читання», книги для позакласного читання «Веселкова читанка», посібника для вчителя «Уроки літературного читання» пропонується такий методичний прийом, як доповнення частин у тексті за поданими схемами. Схеми вміщені на першому форзаці. Так, до казки «Про Оха-чудотвора» подано три сюжетні малюнки-схеми, за якими учні відтворюють відсутні повтори в основній частині тексту казки: дід зробив ложечки, приніс їх Оху, а той не віддав йому сина, а приніс трьох яструбків, серед яких треба впізнати дідові сина. А потім за тарілочки – дід виставив півників, за ложки – коней. За виразом обличчя діда (розгубленим), Оха (хитрим і самовдоволеним) стає зрозуміло, що Ох не віддав дідові сина.

Казки народів світу мають бути продемонстровані учням за допомогою художніх особливостей, послідовності їх опрацювання, системи завдань, що спрямовані на поглиблення в учнів уявлення про казку, визначення її виду, формування умінь визначати тему й основну думку, вплив вчинків персонажів на розвиток подій, формування умінь давати характеристику персонажам, знаходити в тексті опис внутрішнього стану героя,

аргументувати свою думку словами тексту. За допомогою казок народів світу розширюються знання учнів про особливості жанру, бо діти дізнаються про наявність у чарівній казці помічника героя в образі чарівних речей. Підручник доповнюється такими жанрами, як легенда, байка, повість, повість-казка, з якими учні знайомляться вперше [59; 60].

Четвертий клас відповідальний для вчителя і учнів, він є завершальним у початковій школі. В. Науменко у підручнику «Літературне читання» допомагає впорядкувати набуті знання, вивести на вищий рівень читацьку самостійність учнів, не втратити попередні надбання з літературного читання, доповнити їх новими, підготувати до подальшого вивчення літератури.

У підручнику скоромовки, прислів'я, приказки, лічилки, загадки не винесені окремими темами, як і в другому класі. У третьому класі розширювалося знання малих фольклорних форм під час вивчення теми «Усна народна творчість у різних видах мистецтв», у четвертому ж класі пропонуються узагальнюючі завдання про них.

Зміст підручника структурований за розділами, у кожному із яких є слово «країна»: у країні давнини, краса світу в художньому творі, у країні дитинства чи гумору, знань, світової літератури. Це слово для дітей буде означати, що кожен розділ самостійний, завершений, чітко структурований. Завжди після назви твору йде малюнкова заставка, по-іншому можна її назвати картою розділу. За змістом цієї карти можна зорієнтуватися в жанрах, темі творів, які читатимуться, в їх настроях, персонажах, місці дії. Під знаком лілії пропонуються прислів'я, яскраві прозові чи поетичні рядки, які налаштовують на роботу з творами. У вступній статті визначені завдання і ідея, над якими планується думати, працювати під час читання творів, пояснюються літературознавчі поняття [63].

Кожний підручник з читання автора О. Савченко [81; 82; 83] максимально насичений народними казками, адже, по-перше, вивчення їх

змісту передбачене програмою, по-друге, у казковому фольклорі закладено чимало виховних завдань. Вже в першому класі школярі зустрічаються з жанром казки під час вивчення Букваря. Підручники з читання для всіх початкових класів будуються за тематичним принципом і враховують час вивчення матеріалу у певні пори (сезони) року. Провідною для комплекту підручників з літературного читання є ідея формування творчого читача з опорою на досвід батьків та на власний досвід дитини, що завбачає змогу відкрити душу початківця для сприйняття літератури як частини свого духовного світу, підготувати свідомість учня до вивчення курсу літератури в основній школі.

Багатий матеріал для розвитку дитячої уяви й творчості представляють українські народні казки, недарма вони становлять значну частину текстів, на яких діти осягають багатство рідної мови. «Колобок», «Курочка Ряба», «Рукавичка» стають першими казками, які мами й бабусі читають дитині та розвивальних ідей, які беруть на озброєння автори.

Перша і друга частини «Читанки» О. Савченко у другому класі мають основою другого розділу «Українські народні казки». Він є літературознавчим блоком, у якому в доступній формі розповідається про жанрові особливості українських народних казок, зокрема казок про тварин. Учнім представлені такі казки, як «Рукавичка», «Колосок», «Вовк та козеня», «Лисичка та журавель», «Лисиця та їжак», «Дрізд і голуб». Діти читатимуть казки, зміст і форма яких добре ілюструють суттєві ознаки народної казки. Саме це дозволяє вчителю акцентувати увагу учнів на казці як зразку усної народної творчості, опрацьовувати методичний апарат, який має діяльнісний, творчий характер. У другій частині підручника у доборі текстів переважає жанровий принцип – народні казки про тварин, загадки, лічилки, скоромовки, літературні казки, дитячий ігровий фольклор, вірші, оповідання. Окрім розділів, побудованих за жанровими ознаками, є два тематичних («Я хочу сказати своє слово» і «У дружньому колі»).

Розділ «Казки українських письменників» характеризується тематичною різноманітністю віршованих і розповідних казок, їх художня і виховна цінність дають основу для організації особистісно-значущої діяльності учнів: «Лисичка і Журавель» І. Франка і «Вовк та козенята» Н. Забіли. За програмою до кола читань відводяться казки Л. Костенко «Бузиновий цар», М. Підгірянки «Безконечні казочки», М. Трублаїні «Про дівчинку Наталочку і сріблясту рибку», О. Буцень «Чи є зима?», В. Каменчук «Як Лисичка голосок собі кувала», Ю. Ярмиш «Зайчаткова казочка», В. Сухомлинський «Соловей і Жук». У розділі «Казки народів Європи» представлені казки з різних країн Європи.

У третьому класі коло читання розширюється за жанрами, охоплюючи доступні і цікаві для дітей цього віку твори. Відповідно до вимог програми зміст читання скомпоновано у дванадцять розділів, кожен з яких побудовано із назви, тематичних малюнків, теоретичного і узагальнюючий блоків. Якщо розділ поділяється на теми, після назви йде невеличка вступна частина. установка на сприймання змісту. Завершує тему блок запитань і завдань «Чи уважно ти читав?».

У розділ «Усна народна творчість» входить кілька складових: скоромовки, чарівні казки, прислів'я і приказки, народні пісні, загадки. У вступному слові діти читають про те, що казки, пісні, загадки, прислів'я складені народом дуже давно. Вони передавалися з вуст в уста. Тому їх об'єднують спільною назвою – усна народна творчість. Далі у змісті розділу вони поступово ознайомлюються з кожною складовою таким чином: спочатку короткий літературознавчий блок, потім тексти творів. У третьому класі діти читатимуть чарівні казки українського народу: В. Бичко «Казка – вигадка...» та українські народні казки «Кирило Кожум'яка», «Кривенька качечка», «Кобиляча голова». У казках цього типу здійснюються дивовижні перетворення, діють герої незвичайної сили і здібностей.

Наступним є розділ «Літературні казки», де представлені авторські казки. Виокремлені твори, які слугуватимуть заохоченню третьокласників до самостійного читання, формуванню літературознавчих уявлень. Це дає змогу вчителю збагатити знання учнів про творчість відомих поетів (А. Дімаров, О. Зима, І. Калинець, Т. Коломієць, В. Нестайко, В. Скомаровський).

Розділ «П'єси-казки» вміщає в себе дві п'єси-казки «Бабусина пригода» О. Олесья та «Гусі-лебеді» Н. Куфко.

Зміст другої частини підручника для третього класу продовжує ознайомлення молодших школярів із зарубіжною літературою. У розділі «Із скарбниці казкарів світу» діти прочитають чарівні казки, які відомі багатьом поколінням і сприймаються як народні. Зокрема, це «Кіт у чоботях» Ш. Перро, «Зачарована красуня» братів Грімм, «Горбоконики» П. Єршова, «Пригоди Піноккіо» К. Коллоді, «Про Карлсона, що живе на даху» А. Ліндгрена. Діти зануряться у світ дивовижних подій, чарівних перетворень, познайомляться з позитивними і негативними героями, розпізнають їхні характери через діалоги, опис зовнішності. Зміст творів добре проілюстровано, що сприяє використанню творчих завдань (складанню розповідей, характеристик дійових осіб).

У четвертому класі коло читання молодших школярів розширюється, водночас поглиблюються, упорядковуються і систематизуються їхні знання про авторів і жанри творів, удосконалюються навички читання, уміння працювати з текстом, розвиваються загально-навчальні уміння. У процесі читання творів різних жанрів формується ставлення дітей до навколишньої дійсності, розвиваються естетичні та етичні почуття, творчі здібності, збагачується мовлення.

До змісту першої частини входить розділ «Усна народна творчість», який охоплює кілька складових: притчі, легенди, побутові казки, народні усмішки, народні пісні, прислів'я та приказки, загадки, скоромовки. Побутова казка представлена твором «Мудра дівчина».

Зміст розділу «Літературні казки» дає змогу поглибити знання дітей про суттєві особливості цього жанру, розширює уявлення про сюжетну різноманітність казок, залучає дітей до усвідомлення таких морально-етичних цінностей, як чесність, працьовитість, доброта, сміливість. («Лисичка-кума» І. Франко, «Біда навчить» Л. Українка).

Для змісту другої частини характерною є спрямованість методичного апарату на узагальнення і систематизацію усіх компонентів читацької діяльності учнів у початковій школі: розуміння подібності і відмінності творів різних жанрів, порівняння творів усної народної творчості і авторських, удосконалення уміння структурувати і відтворювати текст, характеризувати дійових осіб, користуватися засобами виразного читання, знаходити і пояснювати образні вислови тощо.

Завершує підручник розділ «У кожного є співуча пір'їнка», де розглянута тема розвитку в дітей бажання і здатності до творчості. Цей аспект є гуманістичним і розвивальним підсумком втілення концепції нових підручників, який є логічним продовженням подібних тем, розпочатих у другому і третьому класах. Йдеться не лише про розвиток у дітей літературних здібностей, а загалом про утвердження цінності творчого ставлення людини до різних справ. Зміст творів, методичний апарат до них дозволяє дітям переконатися, що справді у кожного має бути своя «співуча пір'їнка», яка надає радість життю і творчості [83].

Отже, тематичне коло підручників є яскравим відображенням образів української природи, стосунків людини з природою. Змістова канва творів дозволяє вчителю сформувати у дітей художньо-пізнавальні уявлення, поняття про найважливіші події української історії. Це є благодатним ґрунтом для виховання патріотизму, розвитку мовлення, історичної пам'яті і мислення, стимулювання пізнавальних інтересів дітей.

Головним завданням сучасної національної школи є формування особистості з глибоко усвідомленою патріотичною і громадянською

позицією, високорозвиненим почуттям національної та власної гідності, що є носієм національних та на їх основі загальнолюдських цінностей.

Проаналізувавши підручники з літературного читання можна зробити висновок, що матеріал для учнів перших-четвертих класів систематизовано та викладено в книгах згідно програми. Учні вивчають твори дитячої літератури, доступні для їх вікової групи. Підручники насичені художніми творами, прозою, поезією, народними та літературними казками, що сприяє гармонійному розвитку школярів.

Висновки до розділу 1

Уява – це пізнавальний процес, який складається з формування нових образів, на основі яких з'являється новий предмет і діяльність. Види уяви: відтворююча – створення образу за його описом, творча – створення абсолютно нових образів.

Уява в молодшому шкільному віці носить активний характер. Уявні образи, характеризуючись специфічністю і змістовністю, виступають в різних ситуаціях, з'являються нові елементи творчості. Зовнішня основа підказує задум, і дитина довільно планує його втілення і підбирає потрібні засоби. Дитина вивчає головні образи діяльності та поведінки, отримує свободу в управлінні цими образами. Вона уже не залежить від засвоєних стандартів і здатна комбінувати їх. Уява спрямована на усунення негативних впливів шляхом їх багаторазових змін у грі. Вигадані світи з неіснуючими друзями і ворогами починають з'являтися саме в цьому віці. У молодшому шкільному віці у дітей з'являється цілеспрямоване планування, тобто дитина може ще до початку дій придумати план і реалізувати його, вносячи зміни по ходу виконання.

Для розвитку уяви потрібно створювати людині умови, при яких виражаються свобода дій, ініціативність, самостійність. Успішна навчальна діяльність школяра не може проходити без досить розвиненої уяви, тому що уява здатна створювати з досвіду інших людей нові образи. Чим більше буде брати участь уява у всіх пізнавальних процесах, тим більше творчою буде його навчальна діяльність.

Уява є важливою складовою процесу читання. Слабо розвинена читацька уява ускладнює розвиток і інших сторін читацького сприйняття.

Першою із десяти ключових компетентностей Нової української школи є спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами. Це вміння усно і письмово висловлювати й тлумачити поняття, думки, почуття, факти та погляди. Сюди входить читання як один із видів використання мови.

Уміння читати і розуміти прочитане є наскрізним вмінням, що є основою для успішної самореалізації учня – як особистості, громадянина і фахівця.

Молодший шкільний вік – це період активного розвитку дитини, оскільки важливі новоутворення виникають у всіх сферах психічного розвитку: реформуються інтелектуальні процеси уява і мислення, соціальні відносини, особистісні якості. Перші роки навчання в школі характеризуються стрімким розвитком процесів уяви. Образ фантазії виступає немов програма ігрової діяльності. Уява дає дитині поглиблювати і закріплювати такі цінні якості особистості, як сміливість, рішучість, винахідливість, організованість; співвідносячи своє і чуже поведінку в уявній ситуації, дитина вчиться проводити необхідні оцінки і порівняння, розвиває і вправляє свої природні схильності. У дитячому віці на уяву випадає виховна функція, зміст якої організувати поведінку дитини, щоб вона могло тренуватися для майбутнього.

Читання високохудожніх творів із ідеями і думками, які будуть збуджувати у читача риси творчості і самостійності – уяву, емоційну пам'ять, вміння аналізувати, бачити твір в цілому, його зміст. Молодший школяр в світі цієї цілісності зуміє оцінити і зрозуміти деталі, досконало проаналізувати, контролювати весь процес читання. Читання як і будь-який інший творчий процес, торкається всієї особистості людини.

Читання має фундаментальне значення для функціонування в нашому суспільстві. Чому важливими є читання. На уроках літературного читання ми відкриваємо для себе нові поняття, знання та інформацію. Ми живемо в епоху, коли інформацією все переповнене, але читання – головний спосіб користування нею. Читання розвиває уяву та творчі здібності дитини. Хороші навички читання покращують орфографію та каліграфію. Читання важливе, тому що слова – сказані – є цеглинками життя.

РОЗДІЛ II. МЕТОДИКА РОЗВИТКУ УЯВИ МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ НА УРОКАХ ЧИТАННЯ ТА ЇЇ ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ПЕРЕВІРКА

2.1. Модель розвитку уяви учнів початкових класів

Орієнтація сучасної школи на гуманізацію процесу освіти та різнобічний розвиток особистості дитини передбачає необхідність гармонійного поєднання власне навчальної діяльності, в рамках якої формуються базові знання, вміння та навички, з діяльністю творчою, пов'язаною з розвитком індивідуальних здібностей учнів, їх пізнавальною активністю, здатністю самостійно вирішувати нестандартні завдання і т. ін.

Активне введення в традиційний навчальний процес різноманітних розвиваючих занять, специфічно спрямованих на розвиток особистісно-мотиваційної та аналітико-синтаксичної сфер дитини, пам'яті, уваги, уяви та ряду інших важливих психічних функцій, є в зв'язку з цим одним із найважливіших завдань педагогічного колективу [15].

Можливі різноманітні методи творчості під час виконання завдань, які характеризують відповідні рівні розвитку творчого мислення, уяви. Таким чином, перехід на новий рівень розвитку здібностей молодших школярів відбувається в процесі накопичення кожним учнем творчої діяльності.

Діапазон творчих завдань, що вирішуються на початковому ступені навчання, надзвичайно широкий по складності – від знаходження помилки або рішення головоломки, до створення нової казки або наукового відкриття, але суть їх одна: під час роботи із ними відбувається досвід творчості, знаходиться новий шлях діяльності або створюється щось нове. Тут потрібні особливі якості розуму, такі, як спостережливість, вміння співставляти і аналізувати, комбінувати, знаходити зв'язки і залежності, закономірності і т. ін, тобто все те, що в сукупності і складає творчі здібності.

Урок залишається основною формою навчання і виховання учня початкових класів. Так, в рамках реалізації програми по літературному

читання робота вчителя початкових класах повинна бути спрямована не тільки на формування навичок читання, а й на розвиток творчої і відтворюючої уяви учнів, збагачення морально-естетичного та пізнавального досвіду дитини.

Ефективність розвитку творчих здібностей багато в чому залежить від того матеріалу, на основі якого складено завдання. На основі аналізу психолого-педагогічної та науково-методичної літератури ми виділили такі вимоги до творчих завдань:

- відповідність умов обраним методам творчості;
- можливість різних способів рішення;
- облік актуального рівня рішення;
- облік вікових інтересів учнів [5].

З огляду на ці вимоги, ми вибудували систему методів, під якою мається на увазі впорядкована множина взаємопов'язаних завдань, орієнтованих на пізнання, створення, перетворення в новій якості об'єктів, ситуацій, явищ, спрямованих на розвиток здібностей молодших школярів в навчальному процесі.

Система методів включає цільовий, змістовний, діяльнісний і результативний компоненти. Традиційні на уроках читання завдання можна замінити на співпрацю в класному рукописному журналі. Для того, щоб потрапити зі своєю творчою роботою на сторінки журналу, учні повинні не тільки орфографічно грамотно написати роботу, але і підійти творчо до її оформлення. Все це стимулює молодших школярів до самостійного, без тиску з боку дорослих, бажання писати вірші, казки, оповідання, створювати фентезі, сценарії до дитячих кінофільмів [40].

Щоб школярі не втратили інтерес до діяльності, важливо пам'ятати, що дитина прагне до вирішення складних для неї завдань. Діяльність повинна бути надзвичайно складною, але вирішуваною. Щоб ця умова дотримувалася, важливо при постановці творчих завдань підвищувати їх складність.

Для розвитку уяви потрібно розширювати творчу діяльність. Потрібно розвивати прагнення до комунікації з однолітками через результати творчості. Найкращим способом, який можна застосовувати для молодших школярів, є особливим чином організована творча діяльність в процесі спілкування, яка є досягненням суспільно важливого результату [46].

Розвиток уяви в молодшого школяра здійснюється різними формами і способами діяльності. Виділимо найбільш важливі способи формування уяви:

- конструювання;
- ігри-драматизації;
- ігри-головоломки;
- рухливі ігри;
- художня діяльність [45].

Умови появи творчої діяльності учня в процесі навчання забезпечуються наявністю принципу проблемності. В даний час в практиці широко використовуються проблемні ситуації. Вони виникають в результаті мотивації учнів до висунування гіпотез, висновків, узагальнень. Останнє є одним з найскладніших прийомів розумової діяльності і передбачає наявність досвіду аналізувати різні явища, виділяти головне, порівнювати, оцінювати, визначати поняття.

Метод використання проблемних ситуацій надає можливість виробляти в учнів певну пізнавальну потребу, забезпечує спрямування думок на самостійне вирішення завдання.

Для навчання творчої діяльності необхідне рішення творчого завдання на практиці. Це вимагає у дитини наявність творчого досвіду, але у той же час допомагає його набуття. Дитячі мовні вправи за зразком засновані на повторенні. З одного боку, за допомогою усного переказу або письмового викладу збагачується словниковий запас учня, з іншого – дитина самостійно

будує речення і створює текст, виявляючи активність і бажання в мовленні [93].

Дуже важливо використовувати на уроці такий метод, як переказ. Систематичні перекази зміцнюють пам'ять і тренують усне мовлення. Пожвавити урок можна за допомогою різних видів переказу: переказ, близький до тексту, стислий, вибірковий, переказ по опорним словам, переказ-характеристика і т. ін.

Переказ відноситься до числа творчих методів розвитку мовлення учня. У викладі завжди звучить усне мовлення. У переказі виявляються почуття школяра, його бажання зацікавити оточуючих. Якщо дитина співпереживає головним героям і це прозвучало в його переказі, значить творчий рівень його мови високий і переказ стає творчим [97].

Вивчення різної літератури поступово вводить молодшого школяра в світ мовної творчості – ведення щоденника, малювання і опис картин, створення п'єс, оповідань, інсценування, дослідницька діяльність учнів. При перших спробах в літературній творчості вчителям необхідно не давати ніяких завдань, створювати позитивну атмосферу, не давати зауваження, дати повну свободу творчої діяльності.

Матеріали досліджень, які присвячені вивченню уяви, вказують на потребу у дитини поділитися своїми думками при двох обставинах:

- учень володіє певним змістом,
- у школяра наявне своє ставлення до змісту, воно зачіпає його емоційну сферу.

Різні види переказів містять в собі елементи творчості. На уроках читання можна використовувати такі види робіт:

- складання розповіді з різних текстів на певну тему,
- переказати текст і придумати його продовження,
- при переказі тексту змінити особу, час дієслів,

- складання розповіді відповідно до прочитаного на основі особистого досвіду,
- складання або продовження розповіді по картинках, що розкриває прочитане,
- складання оповідання за особистими спостереженнями природи, картин, близьких, прочитаного [98].

Твір як спосіб розвитку уяви починається з першого класу з невеликих усних повідомлень і поступово переростає у велику і складну розумову діяльність, заплановану учителем. Цей вид діяльності є ефективним засобом виховання. Він спонукає емоції, привчає учнів осмислювати і оцінювати побачене або пережите, розвиває спостережливість, вчить помічати причинно-наслідкові зв'язки, порівнювати і робити висновки. Діти молодшого шкільного віку люблять твір за те, що можна проявити самостійність, показати свій творчий характер. Вони розкривають тему, підбирають матеріал, класифікують його, складають план і редагують його, вибирають мовні засоби і, нарешті, покращують і вдосконалюють свій текст [7].

- Твори на задану тему спираються на літературний матеріал і життєвий досвід дітей. Вимога до формулювання теми: учитель повідомляє учням, що тема коротко і чітко характеризує зміст оповідання. Вона є тим, про що буде писати дитина.

Робота над планом:

1. Навчати роботі за планом необхідно з першого класу.
2. Колективне складання плану (вчитель повинен сам чітко скласти кожен пункт плану і представити його).
3. Самостійне складання плану (необхідно складати план самостійно з другого класу).

Хід роботи:

1) читання теми і обдумування змісту твору: про що можна написати в творі?

- 2) бесіда за змістом;
- 3) складання плану;
- 4) лексико-орфографічна робота;
- 5) розповідь за планом;
- 6) написання твору з самоперевіркою.

- Твори за матеріалами екскурсій на природу проводяться після екскурсії. Учень повинен розповісти чи описати в творі свої спостереження за природою: пору року, рослини, погоду і т. ін.

Перед написанням твору вчителю необхідно провести підготовчу бесіду:

- Куди ми ходили на екскурсію?
- Які дерева бачили?
- Які картинки можна намалювати після екскурсії?

Далі вчитель складає приблизний план написання твору:

- 1) опис місця екскурсії;
- 2) опис природи;
- 3) мої враження;
- 4) висновок.

- Твір-опис предмета. При написанні такого твору завданням дітей є детально описати який-небудь предмет. Така робота називається образно-емоційним описом предмета [30].

Твір-опис вимагає ретельного вибору слів, словосполучень, барвистих епітетів, речень, чіткого формулювання думок, що сприяє збагаченню словникового запасу дитини. Молодші школярі, даючи художній опис предмета, навчаються спостерігати, виявляти його головні ознаки, виділяти даний предмет серед інших за допомогою характерних ознак.

Далі учням пропонується уважно розглянути предмет, підійти, доторкнутися і описати його. Після цього діти обов'язково придумують назву твору і пишуть його протягом двадцяти-тридцяти хвилин. Важливо відзначити, що почати свій твір кожна дитина може по-своєму.

На наступному уроці проводиться аналіз творів. Метою уроку є викликати у школярів потребу вдосконалювати написане і навчити цьому. Учителю необхідно обов'язково зачитати вдалі уривки з творів, коротко прокоментувавши їх.

- Твір-опис картини. Твори за картинами дуже часто використовують в шкільній практиці. Вони дуже зручні в організаційному плані, важливі в психологічному відношенні, оскільки явища життя, які зображені на картині, вже осмислені самим художником. І нарешті, картина – це мистецтво, через яке дитина долучається до високої культури [18].

Картина допомагає глибше усвідомити вже знайомі дитині явища, полегшує пізнання життя. Опис картини сприяє розвитку спостережливості, уяви, вчить розуміти мистецтво живопису.

Існує три основних види твору-опису за картинами:

1) розповідні твори за серією картин чи за картинними планами – такі твори проводяться в основному в перших, других класах і рідше в третіх, четвертих. Серія з двох і більше картин полегшує складання сюжету, плану, тому саме по серії картин дуже зручно навчати дітей плану твору в першому класі. Учні, яких вчителі направляє за допомогою питань, складають по кожній картині два-три речення і придумують заголовок своїм міні-розповідям;

2) створювати розповідні твори по одній картині важче. Написання такого твору за картиною надає поштовх уяві. Учень, використовуючи набуті знання, свій життєвий досвід, створює в уяві сюжет – придумує персонажів, представляє ситуацію, яка сталася до і після моменту, зображеного на

картині. При цьому дитині необхідно себе контролювати, щоб придуманий ним сюжет не суперечив дійсності;

3) опис картини – найскладніший вид творів. Учні повинні описати картину по питанням, ставлячи їх спочатку до теми картини, а потім до її композиції, переднього і заднього планів, розташування предметів. Після цього дитина описує дійових осіб і, нарешті, саму ідею картини, її «настрій».

При переході з класу в клас твори ускладнюються, вводяться різні елементи аналізу, формується спостережливість, увага молодших школярів [33].

- Твір на літературні теми. Наразі склалася така типологія творів на літературні теми: 1) відгук про прочитану книгу, казку, оповідання, вірш – найчастіший тип; 2) твір на узагальнену тему на основі декількох творів одного або різних авторів; 3) твір про творчість одного письменника; 4) твір про героїв літературних творів [58].

Найголовнішим при підготовці до твору на літературні теми є побудувати бесіду так, щоб в творі були елементи оцінки, аналізу, порівняння, узагальнення. Твори цього типу повинні бути навчальними, при цьому роль вчителя зростає. Допомога вчителя переважно індивідуальна. Бажано, щоб у школярів були чернетки, які можна обговорити з учителем. В ході роботи над твором дозволяється користуватися літературою, розповідями, а також словниками і довідниками [4].

- Придумування казок. Цей метод широко використовується в педагогічній практиці. Діти люблять не тільки слухати казки, а й самі розповідати їх, додаючи нових персонажів, дії, пригоди, люблять вигадувати власні казки.

Саме на уроці у школярів закладаються основи тих знань і умінь, без яких неможливе глибоке і адекватне сприйняття і розуміння творів мистецтва слова. Власне на уроці відбувається спілкування вчителя і з кожним учнем, і

з колективом в цілому, своєрідний діалог людей, об'єднаних спільними цілями та інтересами [54].

Створення у дітей правильного, повноцінного сприйняття художнього твору є одним із завдань вчителя початкової школи. Цього неможливо досягти без застосування прийомів аналізу художнього твору. Своєчасне і вміле використання того чи іншого методу чи прийому, творчого завдання при аналізі художнього твору сприятиме усвідомленню його змісту, основної думки, яку прагнув донести письменник до свого читача, і виявлення художньої цінності твору.

Емоційний відгук – це первинна реакція будь-якого суб'єкта на об'єкт, який сприймається. І внаслідок цього виявлення емоцій – перша об'єктивна умова для виявлення контакту читача з текстом. Інакше кажучи, це підготовка учнів до зустрічі з художнім твором та його автором, тобто, організація художнього сприйняття. До цього можна віднести наочність, інтер'єр класу, музичні заставки, включення в урок емоційно-художньої деталі, наприклад, букет осіннього листя, це може бути предмет, безпосередньо пов'язаний з текстом художнього твору чи чарівними предметами на уроці. Сюди так само може відноситися організація емоційного фону, тобто створення сприятливої комунікативної обстановки, оформлення змісту слова вчителя. Після знайомства з твором психіка читача орієнтується на формування уявлень подій, фактів, героїв твору. А це і означає, що в роботу включається уява. Без неї неможливе уявлення, яке лежить в основі розуміння прочитаного твору [34].

Актуалізація відтворюючої і творчої уяви дозволяє уточнити бачення учнями окремих епізодів тексту, поглибити розуміння певних деталей: портрета, костюма, обстановки, пейзажу.

Важливо окреслити в свідомості учнів образи твору, що створює особливі труднощі роботи уяви під час роботи над текстом. Перш за все, дотримуючись тексту і своєї емоційної реакції на нього, учень створює образ,

а лише потім робить аналіз твору, він спирається на цей образ, як на свій власний досвід. в процесі створення в уяві образів тексту. Недоліком є недостатність вживання читача в створювану цілісність образів. При виконанні завдань на уяву необхідно стежити саме за природністю і правдивістю образів, створюваних учнями. Другою небезпекою є спокуса шаблонного відтворення під час вирішення завдань. Важливим є, звичайно, простий перелік знайдених в тексті деталей, але дещо недостатнім. Образ, який створюється, незмінно повинен носити особистісний характер, оскільки в ньому містяться, як правило, або особистісні оцінки поведінки героїв, або домислені деталі, яких прямо немає в тексті, але вони можуть бути присутніми. Отже, можна говорити про нездійсненність виокремлення абсолютно відтворюючої або творчої уяви. Процес уяви завжди носить креативний характер [23].

На уроках читання під час вивчення літературного твору важливо, щоб уява, малювання епізодів, ситуацій, портретів героїв відбувалися на самому початку роботи над текстом, тоді цей текст стає частиною досвіду учня, тоді учні переживають текст, як ніби це відбувається з ними. Непогано впливають на дитину прийоми актуалізації чуттєвого досвіду – вживання в образ, перевтілення і усне словесне малювання. Вчителю варто створювати психологічну установку за допомогою слів «уяви собі».

З цією метою дуже підходить в початкових класах творча діяльність учнів. Це можливо ілюстрування, додумування, дописування, складання словесного портрета, зіставлення художнього твору з іншими видами мистецтва (живопис, музика), «пожвавлення» предметів, створення інтер'єру за влучним висловом героя, «гра» з предметами, інсценування, рольові діалоги (зустріч літературних персонажів) і т. ін.

Можна запропонувати дітям уявити себе в ролі актора, яку роль хотів би зіграти учень, і режисера, яку п'єсу він хотів би включити в репертуар

свого театру в цьому сезоні. Потрібно поцікавитися у дітей, яку музику можна використовувати для створення образу [49].

Дописування чи додумування:

1. Читається уривок з незнайомого учням художнього твору. Читання зупиняється на найцікавішому місці, пропонується письмово вирішити задачу – як будуть розвиватися події далі.

2. Далі дається завдання уявити і описати, як виглядає герой в конкретній ситуації.

3. Учням необхідно представити і описати місце дії.

4. Можна прочитати вірш. Учням пропонується намалювати подумки картину, яка виникла в уяві, і дати їй назву.

Діалоги, які належить придумати і розіграти учням, – маленький літературний театр, який займе на уроці не так багато часу, як здасться спочатку. Конкурси на кращий монолог, діалог, твір, гру, читання закликає активізувати творчу уяву всіх учасників освітнього процесу – і вчителя, і дітей [87].

Готуючись до відтворення діалогу, школярі орієнтуються на рекомендації вчителя:

- Уважно прочитайте діалог літературних героїв, постарайтеся подумки переказати його, не випускаючи деталей.

- Намалюйте в своїй уяві картину дії; уявіть за описом в тексті зовнішній вигляд учасників діалогу, їх жести.

- Як ставляться один до одного співрозмовники, як слід передавати інтонаційними засобами ставлення кожного з них до предмету розмови, до свого співрозмовника.

- Розпочніть відтворення діалогу, враховуючи ставлення автора до героїв, а також власну оцінку їх позицій [36].

Під час вибору героїв для зустрічі краще, щоб це був ровесник школяра.

Малювання є одним із методом використання різноманітних прийомів. Можна запропонувати намалювати обкладинку прочитаної книги або плакат. Здійснюється в процесі спрямованої уяви. Потрібно чітко пояснити учням, що вони повинні намалювати і створити психологічну установку. Процес малювання може супроводжуватися спеціально підбраною музикою.

Створення усного портрета героя. Портрет – це не тільки опис зовнішності героя. У портреті відбивається характер героя, його душевні якості.

Мета цих методів – привести учнів в особливу прихильність душі, схожу до авторської, зробити кожен урок читання цікавим, різноманітним, ємним, змістовним, що дозволяє досягти глибини розуміння тексту і звичайно уяви [1].

Традиційно всі підходи до оцінок творчих процесів, до розробки критеріїв і показників їх оцінок діляться на дві групи: креативність розглядається як творчий продукт; креативність розглядається як процес (аналізуються риси самого процесу). Найбільш значима розробка критеріїв оцінки творчого продукту. З одного боку, поглиблений аналіз продукту дає можливість в значній мірі реконструювати і особливості творчого процесу, і особливості самої творчої особистості. З іншого боку, не завжди є можливість проаналізувати сам процес створення творчого продукту. Досить часто дослідник має лише творчий продукт, який необхідно так чи інакше оцінити. Висловлені міркування відносяться і до аналізу дитячої творчості, розвитку уяви дитини. Саме розуміння творчої діяльності як продуктивної передбачає розвиток у дітей уміння реалізовувати свої можливості в творчих продуктах [6].

При цьому сам творчий продукт можна розуміти в широкому і вузькому сенсі слова. У вузькому сенсі це результат рішення спеціальної задачі, яка моделює найбільш значущі особливості того чи іншого творчого процесу. Існує три основних параметри оцінки продуктів дитячої творчості:

швидкість (кількість відповідних відповідей), гнучкість (кількість категорій відповідей, використовуваних дитиною) і оригінальність (кількісна оцінка незвичайності рішень). Кожен з цих параметрів отримує кількісну оцінку, яка проставляється на основі експертної оцінки продуктів діяльності дитини [29].

Отже, існують різні методи роботи з текстом, які сприяють розвитку уяви учнів. До них відносяться різні види переказу, ведення щоденника, малювання і опис картин, створення оповідань, інсценування, дослідницька діяльність учнів. Є різні методи роботи над твором: твори на задану тему, за матеріалами екскурсій, опис предмета, опис картини, на літературні теми, придумування казок.

Аналізуючи перелік вище запропонованих методів та Типову освітню програму, розроблену під керівництвом О.Я. Савченко, календарно-тематичне планування за підручником К. Пономарьової, О. Савченко (4 год. на тиждень читання), можна розробити модель розвитку уяви молодших школярів, що включає в себе три етапи.

Першим етапом є - репродуктивний етап. На даному етапі доцільно використовувати такі методи, як:

- метод «Переказ»;
- аналіз художнього твору;
- виразне читання віршів;
- бесіда за змістом вірша, оповідання;
- самостійне мовчазне читання тексту учнями
- хорове читання віршів за заданою схемою (повільно, швидко, дуже швидко і навпаки);
- читання «Обличчям до обличчя» (робота в парах);
- читання оповідання «ланцюжком»; читання за особами.

Другий етап - репродуктивно-творчий. Доречно включити такі методи, прийоми, а саме:

- опис картин, додумування;

- метод «Входження в картину»;
- метод «Проблемних ситуацій»;
- дослідницька діяльність учнів (робота в групах). Наприклад, «Мозаїка» (друкований варіант твору розрізають на частини, і учні складають його, визначаючи послідовність).
- усне створення п'єс, оповідань, віршів;
- придумування продовження тексту, казки;
- «Аукціон запитань». Діти ставлять запитання один одному, пара – парі, група – групі.

Третій - творчий етап пов'язаний з втіленням в життя задумів, продуктів різних видів діяльності (малюнок, плакат, колаж).

- малювання власної казки; створення колажу на задану тему.
- малювання портретів героїв;
- інсценування творів, декламування власних віршів.

Розроблена модель розвитку уяви може бути використана в навчальній діяльності педагогом.

2.2. Система навчально-творчих завдань з розвитку уяви молодшого школяра

У сучасній початковій школі вагома роль відводиться саме читанню. Головне його призначення – стимулювати уяву та пізнавальний інтерес учнів молодшого шкільного віку, залучати їх до активного сприйняття різних точок зору з тієї чи іншої проблеми, спонукати до осмислення різних підходів чужої і своєї позиції. Для того, щоб читацькі вміння формувалися успішно, необхідна ґрунтовна попередня підготовка учнів як в змістовному, так і в формальному плані і наявність достатнього читацького матеріалу. У процесі навчання у початковій школі в учнів вдосконалюються читацькі вміння. Без знань навчання стає безпредметним, беззмістовним і неточним, без читацьких навичок навчання позбавлене привабливості, є заплутаним і суперечливим.

Серед форм і засобів додаткової комплексної роботи з розвитку уяви ми виокремлюємо у своїй роботі такі: розвиваюча програма, психологічна підтримка вчителів, консультування батьків.

Основними видами дитячої діяльності виступали: ігрова, мовна, безпосередньо освітня діяльність з розвитку уяви, мовлення, театралізована. Слід зазначити, що діяльність дітей розглядалася нами в двох взаємопов'язаних аспектах: як різновид художньої діяльності, де інтегрується з літературною, музичною та образотворчою видами діяльності; як творча сюжетна гра, яка існує в самостійному ігровому досвіді дитини.

Розвиває уяву школярів, підвищує інтерес до художніх творів, сприяє формування ораторської майстерності словесне малювання. Словесне малювання – це здатність дитини висловлювати свої думки і почуття на основі прочитаної казки, байки, розповіді, віршів. В учнів початкових класів необхідно цілеспрямовано розвивати такі вміння: втілювати в слові продукти фантазії і творчості; використовувати в мові образні засоби мови:

порівняння, епітети, метафори, уособлення; усно словесно описувати предмет.

Модель розвитку уяви молодших школярів на уроках читання доречно доповнити, створивши систему навчально-творчих завдань. На практиці можна використовувати таку систему завдань із словесного малювання:

- вправи, спрямовані на розвиток у дітей здатності емоційно відгукуватися на прочитане. З метою посилення емоційного сприйняття дітям пропонується знайти відповіді на такі питання: які почуття виникли у вашій душі при прочитанні тексту: здивування, радість, захоплення, співчуття; зверніть увагу на слова, які автор вибирає для того, щоб передати свою радість при вигляді незвичайної краси; знайдіть у тексті слова, що передають настрій автора;

- вправи, спрямовані на пробудження уяви і фантазії школярів: уявіть собі, що вам потрібно намалювати картинку до тексту. Подумайте, які фарби ви б використали, щоб намалювати небо, природу, землю і т. ін.; підберіть словесну ілюстрацію до всього твору або до вибраного вами уривку; які рядки твору підходять до вашої ілюстрації;

- вправи, спрямовані на деталізацію і конкретизацію уявлень про епітети, порівняння, уособлення, метафори: підберіть епітети до зазначеного слова і порівняйте з авторськими; знайдіть у вірші образні слова; знайдіть епітет і слово, яке його визначає;

- вправи, спрямовані на вираження особистісного ставлення: який настрій автора простежується в цьому творі; поділіться з товаришами своїми враженнями про почуте; висловіть почуття, які у вас виникли; розкажіть про своє ставлення до уявної картини.

При навчанні дітей словесному малюванню необхідно дотримуватися такої послідовності: виділяється епізод для словесного ілюстрування; «вимальовується» місце, де відбувається подія; зображуються дійові особи; додаються необхідні деталі; «оздоблюється» контурний малюнок.

Діти при роботі можуть користуватися такою пам'яткою «Словесне малювання»: прочитай уривок з оповідання; визнач, скільки можна намалювати картинок (про що кожна з них?); що і хто будуть зображені на кожній картинці? Назви; які слова в тексті допоможуть виконати завдання? Підкресли їх; уяви свою картинку; розкажи про кожну картинку.

Актуальним є словесне і графічне малювання. Використання словесного і графічного малювання на уроках допомагають цікавіше організувати навчальну діяльність школярів і стимулювати їх творчий розвиток. Діти виконують такі завдання: усно опишіть свого улюбленого героя; створіть малюнки в послідовності викладу; проілюструйте найсмішніший епізод оповідання; зробіть малюнки до вірша; опишіть словами вашу улюблену квітку, намалюйте її; покажіть словами найцікавіший епізод твору.

Знайомство дітей з драматизацією починається із читання текстів за ролями і із заданою інтонацією. Наприклад: прочитай сумно, весело, байдуже, строго, з благанням, з презирством, досадою, з обуренням, з насмішкою, здивовано, з інтонацією страху, жалю, таємничості, розгубленості, невпевненості, роздратування, засудження, співчуття і т. ін. Перевтілюючись в героїв художніх творів, створюючи уявну ситуацію, діти вірять в вимисел. Вони можуть бути і акторами, і глядачами.

Для підвищення якості драматичного втілення літературного джерела, де тільки можна, застосовуємо ілюстрований матеріал. Розподіл ролей проводимо після ретельного розбору твору, перед завершальним етапом інсценування. Необхідно виховувати у дітей відношення до драматизації як до мистецтва переживання, а не зображення, використовувати установки типу: «уяви собі, що це сталося з тобою» і т. ін.

Драматизація дозволяє:

- підтримувати у дітей живий інтерес до театралізованої діяльності, бажання брати участь в діях і використовувати для цього весь навколишній простір;

- стимулювати емоційне сприйняття учнями ігор-драматизацій;

- розвивати уяву, творчі здібності, асоціативне мислення, увагу;

- виховувати комунікативні якості, партнерські відносини; спонукати дітей до активного спілкування;

- розвивати навички зв'язного мовлення, вчити дітей емоційно промовляти фрази;

- поповнювати словник лексикою, що відбивається у мові почуттів і емоційному стані дитини;

- розвивати вміння ототожнювати себе з театральним персонажем;

- вчити поєднувати мову і рухи;

- вчити знаходити засоби передачі образу в рухах, міміці, жестах, інтонаціях, розвивати емоційну пам'ять;

- формувати у дітей уявлення про елементарні морально-етичні норми;

- розвивати мімічну виразність і дрібну моторику пальців рук;

- залучати батьків до активної участі в іграх-інсценуваннях;

- залучати молодших школярів до режисерської роботи.

До уроків і після обов'язково використовуються вправи, що підвищують рухову активність, наприклад:

гра «По тексту» – виконання дій за завданням (педагог читає твір, діти виконують дії рухами, мімікою, діями);

ігри «Друкарська машинка», «Ми не скажемо, але покажемо» показують дії людей певної професії, передають рухами образи фауни, флори і т. ін.;

«Знайди та покажи» – діти шукають чарівну річ і показують, як вона діє;

«Перетворення» – по команді діти перетворюються в людей різних професій, тварин, птахів, чарівників або кого бачили в лісі, місті, селі, небі, воді і т. ін.

«З кожної літери». Придумати слова на кожну букву заданого слова. Наприклад: «іскра» - ілюзія, сила, краса, радість, акуратність.

Гра-аукціон в «весняні», «осінні», «літні», «зимові» слова. Виграє той, хто скаже останнє слово, що відноситься до певного сезону.

«Склади словничок» сумної (веселої, пластилінової, скляної, глиняної) людини. Можна запропонувати дітям скласти словничок мами; тата, продавця, доктора, кухаря, сторожа і т. ін.

«Хвости». Підібрати слова до закінчень слів. Наприклад: чка – пташечка, іти – летіти і т. ін.

«Слово на схемі». Скласти слово за заданою схемою. Наприклад: Б....: білка, буква, баран, балка, банан; Ст: стіл, стілець, стоп, стіг, стоп; .и...: рись, лико, мило; .а...а: малина, калина, ракета.

«Точка зору». Розповісти, що бачить гусениця, яка розташувалася на верхівці дерева.

«Чим схожі і чим відрізняються?», Наприклад: слова: сніг і сніжинки; мороз і морозець, веселун і веселий.

«Пари слів». Це перші кроки дитини до віршування. Дітям пропонується підібрати пари слів, у яких останні 2–3 літери однакові. Наприклад: роса – коса, трава – дрова, ялина - калина.

Наступні вправи на розвиток уяви мають дещо психологічну спрямованість.

«Як у дзеркалі». Діти розбиваються на пари, грати можна сидячи і стоячи. Один грає – «дзеркало», інший – його «віддзеркалення», він копіює якомога точніше всі рухи партнера: хмуриться, посміхається, підморгує, дивується, засмучується і т. ін. Якщо хтось помилиться або засміється, то програє.

«Друкарська машинка». Кожному гравцеві привласнюється назва будь-якої літери алфавіту. Потім придумується слово або фраза з 2–3 слів. За сигналом діти починають «друк»: перша «буква» слова називає себе і плескає в долоні, потім друга і т. д. Коли слово «надруковано», всі плескають у долоні три рази.

«Словесна подорож». Це розповідь-фантазія або озвучування мрії, яка може бути нескінченною, тому що вигадується усіма по черзі. Подорож може бути по своєму місту, в гори, на море, за кордон, на безлюдний острів, іншу планету.

«Намалюємо портрет». Наприклад: щастя, любові, радості, веселощів, смутку, печалі і т. ін., портрети можуть бути детальними або схематичними.

«Карнавал почуттів». Якби на карнавалі зустрілися різні почуття і настрої, в які костюми ви б їх одягнули? (Костюми можна намалювати, розфарбувати, зробити колаж і ін.)

«Подобається – не подобається». Скажіть, що не подобається мамі? Тату? Другу? Собаці? Кішці?

«Німе кіно». Одна група дітей придумує будь-якої сюжет без слів, інша – намагається його озвучити.

«Розмова з самим собою». Можливі теми: «Перед сном», «Розмова з кішкою, яку трішки образив», «Розмова з дощовим черв'яком, на якого ти щойно мало не наступив (звичайно, ненавмисно)» і т. д.

«Шкідливі поради». Діти дають шкідливі поради: як треба поводитися в гостях, на вулиці, за столом. Поради складають для впертого малюка, який все робить навпаки (тобто, з шкідливих порад малюк робить корисні).

«Якби я був чарівником ...». Дітям пропонується розповісти про своє найбільше бажання.

«Незвичайна декламація». Виявити, який у дитини улюблений вірш. Запропонувати прочитати його так, немов дуже замерзли; випили щось гаряче; вам дуже хочеться спати; у вас болить зуб; ви сильно налякані.

«Естафета прислів'їв». Уявити, що дуже подобається якесь прислів'я і ви вирішили його увічнити. Візьміть собі помічників. Наприклад, прислів'я «У суперечці народжується істина» – якщо суперечка відбувається без образ, а із пропозиціями вирішення якоїсь проблеми, то вона є корисною для подальшого розвитку дружби, взаємин.

«Нове застосування». Дуже часто у нас під рукою немає потрібної речі. Як бути? Навчитися використовувати те, що ми маємо. Нове застосування: коли, як або замість чого можна використовувати носовичок, столову ложку, прищіпку для білизни, зубну щітку, пластмасову пляшку, лампочку.

«Хода». Кожна людина має свою індивідуальну ходу. Спробуйте зобразити ходу людини, у якої: тиснуть черевики; вона тільки що добре пообідала; у неї заболів живіт; вона боїться темряви.

Актуальною є робота з ілюстраціями. Ілюстрація – зображення, малюнок в тексті книги, що пояснює її зміст. Розгляд книжкових ілюстрацій важливий при вивченні літературних творів. Він може бути організований перед читанням, по ходу і по закінченню читання.

При роботі над портретом героя задаються дітям такі питання: які риси характеру героя відбилися в портреті; чому ви так вирішили; як ви думаєте, що відчуває зображений тут герой твору; як ви здогадалися; як передав художник риси характеру героя; як ставиться художник до персонажів своєї картини; як ви це визначили?

Гра «Пантоміма». Хід проведення гри: Дитина виходить і показує, за допомогою рухів, будь-яку дію, яку йому задає вчитель. Клас цієї дії не знає. Наприклад: хлопчик збирає яблука з дерева і кладе їх в корзину. Використовувати слова під час показу не можна. Завдання класу вгадати, що показує учень. Переможцем є та дитина, яка найбільш зрозуміло показала дію.

Гра «Внутрішній мультфільм». Учитель розповідає якусь історію, під час розповіді діти повинні представляти її у себе в голові, як мультфільм. У

якийсь момент учитель зупиняється і історію повинен продовжити учень, потім він зупиняє і продовжує інша дитина і так далі.

Гра «Казка навпаки». Учитель дає таку інструкцію: «Згадай свою улюблену казку. Розкажи її сюжет так, щоб в ній все було навпаки. Наприклад, злий герой став добрим, добрий злим, Велетень став маленьким, а ліліпут – велетнем».

Гра «Що на що схоже?» Учитель вибирає три-чотири дитини, які виходять за двері класу. Інші діти домовляються, який предмет вони будуть порівнювати. Після цього ті, хто будуть відгадувати, повертаються і вчитель говорить: «Те, що ми задумали, схоже на ...» і дають слово тому, хто першим знайшов порівняння і підняв руку. Хто вгадає, отримує право призначити інших дітей, які будуть відгадувати, і запропонувати предмет для загадування.

Вправа «Незакінчені розповіді» Учитель читає оповідання, у якого немає закінчення. Завдання дитини закінчити сюжет оповідання, враховуючи його назву. Роботу можна проводити як усно, так і письмово.

Вправа «Якби я писав книгу» Учитель просить учнів згадати, як виглядає Котигорошко (чи інший герой) і описати його зовнішність. Після цього педагог повідомляє дітям, що автори казки під час написання часто використовують звичних тварин, але наділяють їх незвичайними здібностями і пропонує додати означеному герою нових здібностей.

Вправа «Малювання нових рис героям». На дошці або на плакаті зображення звичайного kota (або іншу тваринку чи героя), завдання дітей домалювати будь-які деталі, які будуть його відрізняти від інших: крила, додаткові лапи, хвіст і т. ін. Вони можуть придумати йому нові здібності. Дану роботу можна здійснювати в групах, індивідуально.

Вправа «Лист другу», яка передбачає групову форму роботи. Учні необхідно не тільки роздумувати над заданою темою, але і узгоджувати свою думку з іншими членами групи. У кожної дитини є листок і ручка. Школярі

записують кілька речень на певну тематику, після чого передають листок сусідові. Сусід, в свою чергу, повинен продовжити думку попереднього. Листки передаються до тих пір, поки кожен лист не повернеться до свого господаря.

Гра «Казки про побутові предмети». Механізм придумування казки про побутові предмети повинен починатися з реальності, а продовжуватися казково. Наприклад, реальний початок: «В одному будинку висіла звичайнісінька лампочка ...». Казкове продовження: «І ось одного разу її зачарувала фея і лампочка стала загорятися тільки для добрих справ, для добрих людей ...». Казкове продовження повинні придумувати діти.

Вправа «Закінчи візерунок». Кожній дитині видається листок, на якому зображені метелики (додаток В), але тільки в одній є гарний візерунок на крилах. Завдання дітей – домалювати візерунок у всіх метеликів.

Створення презентації, яка складається із серії словесних або графічних малюнків, зміст і порядок яких відповідають послідовності подій в творі. Кожен малюнок забезпечений титрами. Це колективна творча робота, в процесі виконання якої учні співпрацюють в різних напрямках: спільно визначають зміст слайдів, підбирають підписи до них.

Також при вивченні творів на уроках учням можна пропонувати такі питання:

- Які картинки можна намалювати до твору? Намалюйте їх і підпишіть цитатами.
- Створіть до розповіді малюнки в такій послідовності, щоб вийшов мультфільм. До кадрів мультфільму підберіть слова з тексту.
- Усно опишіть малюнки до вірша. Знайдіть в ньому рядки, якими можна підписати ваші малюнки.

Усні розповіді та казки. При створенні розповідей і казок у дітей формується вміння висловлювати свої думки правильно, точно, ясно, образно.

Створення усних оповідань і казок за опорними словами і словосполученнями, за запропонованим планом, серії картинок, ілюстрацій, на основі прочитаного є один із шляхів розвитку творчих здібностей молодших школярів на уроках літературного читання. Учні знайомляться з художніми творами, які служать для них зразком правильного мовлення, а також дозволяють вільно висловлювати свою думку при аналізі тексту, оцінці вчинків героя, надають можливість проявляти і розвивати свої творчі здібності, одночасно розширюючи уявлення про навколишній світ і удосконалюючи культуру мови.

Діти дуже люблять слухати казки, але, як правило, не вміють їх складати. Тому, перш ніж давати дітям написати власну казку, на початку навчання можна використати прийоми, які допоможуть поступово ввести дітей в роль «Казкарів».

Виділення опорних слів із казки: щоб зняти чари казки, треба за цими словами згадати, як вона називається, хто її автор; колективне виділення опорних слів з казки; самостійний підбір опорних слів (на листочках напишіть опорні слова якої-небудь казки. За ними ми відгадаємо, про яку казку йдеться); створення казки за опорними словами.

Рішення «казкових завдань», не змінюючи або мінімально змінюючи сюжет казки: що треба зробити, щоб дід сам витягнув Ріпку? Як зробити так, щоб яєчко курочки Рябої не розбилося? Що потрібно зробити сину, щоб батько його не віддав Оху?

«Казки навиворіт». Склади казку, використовуючи казкові слова і вирази, де б: Коза-дереза зустріла в лісі лева; у Івасика-Телесика була сестричка.

Створення казки на початку, або по закінченню. Діти мають героїв казки, початок або кінець якоїсь історії, їм потрібно придумати продовження. Наприклад, казка за аналогією, казка і музика, казка по першій фразі, дописування казок та ін.

Створення власної оригінальної казки. Найважчий вид роботи, тому що все дітям потрібно придумати самим: і назву, і героїв, і сюжет. Можна використовувати такий прийом роботи: взяти з назви казки найголовніше слово, написати його зверху вниз, букву під буквою і поруч з кожною буквою написати будь-яке слово, що починається з цієї букви. Використовуючи ці слова, можна написати казку, слова, які будуть не потрібні, не використовувати.

Складання «казкового словника». Діти записують зачини, кінцівки, казкові вираження, засоби пересування, чарівні предмети.

«Вільний виступ». Уявіть собі, що на казкову конференцію з прав казкових героїв зібралися персонажі улюблених казок. Кожен з них виходить до трибуни і говорить ... (Потрібно виступити від імені казкового героя улюбленої казки).

Віршування. Система роботи з розвитку вміння складати вірші включає такі види практичних завдань:

- спостереження рими в віршованому творі;
- підбір слів, що римуються із запропонованими словами;
- доповнення слів в неповному чотиривірші;
- доповнення фраз римуються словом;
- буриме.

Для стимулювання інтересу дітей використовуються такі завдання:

- Перечитайте вірш, знайдіть слова, що римуються;
- Гра «Придумай риму»;
- Підберіть замість крапок слова;
- Придумайте свої небилиці;
- Спробуйте самі скласти вірш про осінь (травинку і т. ін.);
- Складіть вірш на обрану вами тему.

Вся робота проводиться добровільно. Важливо надати учням можливість для вільної творчості, але разом з цим довести, що перші

римовані рядки, які прийшли на думку, ще не є віршем. Необхідно кілька разів вдумливо прочитати рядок і, якщо буде потрібно, переробити її, враховуючи не тільки риму, але і зміст.

На перших етапах робота буває колективною, далі – груповою або в парах. Природно, далеко не у всіх дітей є літературні здібності, вміння складати, уявляти, придумувати, але таланти кожної дитини можна розвивати.

При знайомстві дітей з новим твором дуже важливий перший етап – сприйняття, який супроводжується першими емоціями, питаннями дітей, здивуванням. Перед сприйняттям тексту використовуються такі прийоми «творчого введення» в тему: фантазування; притча, казка, метафора; висловлювання відомих людей, афоризми; проблемне питання; творча розминка; творча головоломка, прийом асоціації.

Попередити можливі помилки в ході первинного читання тексту, розвинути у школярів свій погляд на повсякденні речі і звичні завдання, розширити кругозір допомагає використання прийому «Читання з позначками». В процесі читання учні не просто осмислюють зміст тексту, а й виділяють те, що є для них новим і цікавим. Для цього використовуються умовні позначення: «+» – я це знав; «-» – це нове для мене; «!» – я здивований. Перш ніж поставити той чи інший значок, школяр замислюється, перечитує текст, вирішує, який знак в даному випадку доречний. Це завдання максимально стимулює розумовий розвиток дитини, забезпечує процес пізнання, розвиває рефлексивні здібності.

На уроках літературного читання діти вчаться встановлювати смислові зв'язки між подіями, розуміти мотиви вчинків героїв, давати особисту оцінку поведінки персонажів прочитаних творів. В цьому аспекті корисний прийом навчання «Читання з зупинками». Текст читається по частинах, проводиться аналіз кожної з них. Відповідаючи на питання, діти розповідають про свої почуття, очікування, про те, що зі сказаного ними підтвердилося, а що – ні.

Використання цього прийому допомагає розвивати у дітей здатність бачити багатоплановість змісту твору, формує життєву позицію кожного з них; активізує школярів на розвиток внутрішніх мотивів навчання, стимулювання особистісного зростання. «Читання з зупинками» активізує всіх дітей, навіть тих, які зазвичай воліють відмовчуватися. Школярі вчаться слухати один одного, відстоювати свою точку зору.

Організувати цікаву роботу з текстом дозволяє також прийом «Переплутані логічні ланцюжки». Дітям пропонуються твердження, серед яких є правильні і неправильні. Учні працюють індивідуально, позначають переплутані ланцюжки, потім обговорюють в парі або групі. Цей прийом добре використовувати на етапі рефлексії. Використання прислів'їв на уроках читання сприяє творчому розвитку дітей, розвитку уяви, логічного і нестандартного мислення, моральних якостей.

Розвитку творчих здібностей дітей сприяє також використання під час аналізу літературного твору прийому «творче дослідження творів» із застосуванням емоційно-оцінної лексики. Наприклад, при проведенні уроку-семінару, учні працюють в групах, кожній з яких надано індивідуальне завдання: я відчуваю (які почуття викликає твір); я думаю (що ви думаєте про героїв); я оцінюю (як можна оцінити і чи маємо ми право оцінювати героїв); я творю (створення віршів, оповідань, малюнків по твору).

Кожен учитель, плануючи свою діяльність, повинен зробити вибір і точно відповісти на питання: яким йому представляється дитина – людиною, яка виконує, не замислюючись, вимоги дорослих, або особою, здатною приймати самостійні рішення і відповідати за свої вчинки. Необхідно спрямовуватися на учня думаючого, цілеспрямованого, творчого.

Розвитку уяви сприяють:

- ситуації незавершеності;
- дозвіл і навіть заохочення безлічі питань;
- стимулювання незалежності, самостійних розробок;

- білінгвістичний досвід;
- позитивна увага до дитини з боку дорослих.

Отже, розвиток уяви можуть формувати вправи і завдання творчого характеру. Їх перевагою є те, що зовсім не обов'язково проводити особливі уроки розвитку, деякі елементи варто застосовувати на кожному навчальному занятті і, звичайно, не забувати про програмний матеріал. На практиці багато вчителів не часто використовують творчі завдання, побоюючись того, що не залишиться часу на проходження нового матеріалу. Розвиваючі вправи мотивують дитину до навчального предмету. Підібраний нами комплекс ігор та вправ спрямований на розвиток уяви молодших школярів, який вчителі початкових класів можуть використовувати на уроках літературного читання.

2.3. Організація проведення педагогічного експерименту та інтерпретація його результатів

Метою експериментального дослідження є виявлення рівня розвитку уяви молодших школярів, обґрунтування розробленої моделі розвитку уяви.

Термін «педагогічний експеримент» походить від латинського слова «experimentum» та означає «дослід, проба». Педагогічний експеримент – метод дослідження, який полягає у спеціальній організації педагогічної діяльності учителів і учнів, вихователів і вихованців з метою обґрунтування, перевірки розроблених теоретичних припущень чи гіпотез.

Педагогічний експеримент складався з таких етапів:

- Підготовчого етапу
- Реалізаційний етап (або дослідницький)
- Етапу аналізу і узагальнення результатів

Реалізаційний етап включав:

- Констатувальний експеримент
- Формувальний експеримент

Завдання експерименту були представлені такими положеннями:

- Визначити рівень розвитку творчої уяви молодшого школяра, дослідити особливості творчої уяви.
- Провести апробацію розробленої моделі розвитку уяви.
- Перевірити ефективність системи навчально-творчих завдань з розвитку уяви молодшого школяра.

Враховуючи завдання цього дослідження, ми висунули таку гіпотезу експерименту: застосування моделі розвитку уяви та системи навчально-творчих завдань сприятиме розвитку уяви молодшого школяра.

Експеримент проводився на базі Чернігівського ліцею №32 у вересні 2021 року. У дослідженні взяли участь 20 учнів.

В нашому дослідженні були використані такі методи: експеримент та аналіз уяви і творчої діяльності дітей. Були застосовані такі методики:

- методика дослідження особливостей творчої уяви на основі субтеста Е. Торренса «Закінчи малюнок»;

- методика «Виведення результатів» за Л. Суботіною.

Методика дослідження особливостей уяви на основі субтеста Е. Торренса «Закінчи малюнок».

Мета: визначити рівень розвитку творчої уяви дітей молодшого шкільного віку.

Скорочений варіант фігурної (образотворчої) батареї тесту креативності Е. Торренса є завданням «Закінчи малюнок». Тест можна застосовувати для дослідження уяви, починаючи з дошкільного віку і до старшого шкільного віку. Відповіді на завдання цього тесту учні повинні дати у вигляді малюнків і їх назв.

Тест проводиться таким чином: учням надається бланк і вісім незакінчених картинок (додаток А), завдання дітей на основі кожної картинки намалювати якомога більше малюнків, домальовувати можна як усередині контура, так і зовні. При аналізі необхідно пам'ятати, що в першу чергу враховується сам задум композиції, розмаїття асоціацій, а не художні здібності дитини. При проведенні тесту не повинно бути ніяких змін і доповнень, оскільки це може вплинути на надійність і достовірність тестових показників. Важливо забезпечити учнів усім необхідним для тестування: завданням, олівцями і ручками. Експериментатору необхідно мати інструкцію, зразок тесту і годинник. Оптимальний розмір групи, яка тестується, не повинен бути більшим, ніж 15–30 чоловік (не більше одного класу). Час виконання тесту – 10 хвилин. Разом з вступною бесідою, роздачею завдання і т. ін. на проведення тесту відводиться 15–20 хвилин.

Перш ніж роздавати бланки із завданням, експериментатору необхідно провести вступну бесіду: пояснити завдання, викликати інтерес у дітей, створити мотивацію до виконання. Після цієї розмови експериментатор роздає аркуші із завданням і стежить за тим, щоб бланки були підписані.

Завдання тесту формулюється так: «На цих двох сторінках намальовані незавершені фігури. Якщо ви додасте до них додаткові лінії, у вас вийдуть цікаві предмети або сюжетні картинки. На виконання цього завдання відводиться 10 хвилин. Постарайтеся придумати таку картинку або історію, яку ніхто інший не зможе придумати. Зробіть її повною і цікавою, додавайте до неї нові ідеї. Придумайте незвичайну назву для кожної картинки і напишіть її внизу під картинкою». Цю інструкцію важливо проговорити саме за цим текстом, не допускаючи ніяких змін.

Малюнок слід оцінювати за певними критеріями такими, як:

1. Швидкість. Цей показник формується підрахунком числа закінчених фігур. Максимальний бал – 10.

2. Гнучкість. Показник формується числом різних категорій відповідей. Для визначення категорії можуть використовуватися як самі малюнки, так і назви до них (що може іноді не збігатися) (додаток Б). Для відповідей, що не увійшли ні в одну категорію, що буває дуже рідко, слід визначити нові категорії з позначенням «X1», «X2» і т. ін.

3. Оригінальність. Максимальний бал – 2 для неочевидних відповідей з частотою менше 2%, мінімальний бал – 0 для відповідей з частотою 5% і більше, за відповідь, які зустрічаються в 2–4% випадків, дається 1 бал. Е. Торренс вважає за необхідне присуджувати додаткові (преміальні) бали за оригінальність відповідей, в яких дитина об'єднує кілька вихідних фігур в єдиний малюнок: об'єднання двох малюнків – 2 бали; об'єднання 3–5 малюнків – 5 балів; об'єднання шести і більше малюнків – 10 балів. Ці бали додаються до загальної суми балів за оригінальність по всім завданням.

4. Розробленість. При оцінці точності розробки відповідей, бали даються за кожну значущу ідею (деталь), яка доповнює початкову стимульну фігуру, як всередині, так і за межами контуру. При цьому основна найпростіша відповідь має бути значущою або її розробленість не оцінюється. 1 бал дається за кожну важливу деталь відповіді, причому кожен

клас відповідей оцінюється 1 раз і не враховується при повторенні. Будь-яка додаткова деталь відзначається хрестиком або крапкою: колір, що доповнює основну ідею, спеціальне штрихування, обсяг, тіні, колір, прикраса, яка має сенс, будь-яка варіація оформлення (крім кількісних повторень), які значимі по відношенню до відповіді, кожен деталь в назві необхідного мінімуму. Якщо малюнок розділений лінією на дві значущі частини, то бали підраховують в кожній частині і потім підсумовують їх. Якщо ж лінія позначає який-небудь предмет (шов, шарф і т. ін.), то вона оцінюється в 1 бал.

Методику «Виведення результатів» за Л. Суботіною можна використовувати не тільки для дослідження уяви, а й словесно-логічного мислення. Здатність правильно формулювати думки і виводити наслідки є важливим фактом для успішного навчання. У методиці пропонується ряд питань, які починаються зі слів «Що станеться ...». Завдання учня – дати якомога повніші і оригінальні відповіді.

Питання: 1. Що відбудеться, якщо дощ буде лити, не перестаючи?
 2. Що станеться, якщо всі тварини почнуть говорити людським голосом?
 3. Що станеться, якщо всі гори перетворяться в цукрові? 4. Що станеться, якщо у тебе виростуть крила? 5. Що станеться, якщо сонце не зайде за горизонт? 6. Що станеться, якщо оживуть всі казкові герої? 7. Що станеться, якщо люди зможуть читати думки один одного?

Чим докладніше й детальніше відповідь дитини, тим у неї сильніше і яскравіше розвинені образність мислення і творча уява. При оцінюванні результатів використовується фактор часу, тобто кількість балів залежить від кількості часу, протягом якого учень відповів на питання. 5 хв – 1 бал, 4 хв – 2 бали, 3 хв – 3 бали, 2 хв – 4 бали, 1 хв – 5 балів. Наскільки активізовано уяву: оригінальна докладна відповідь з елементами гумору – 5 балів, незвичайна відповідь з елементами фантазії – 4 бали, банальна відповідь, наприклад: «нічого не буде», «так не буває» – 2 бали, відповідь не по суті або

із зустрічним питанням – 1 бал. Максимальна кількість балів, яку може набрати учень за одне питання – 10 балів. Чим менше балів набере дитина, тим більше вона потребує спеціальних занять з розвитку уяви.

Експеримент був проведений із учнями третього класу у кількості 20 осіб (10 дітей експериментальної групи, 10 – контрольної).

Нами були розроблені такі рівні розвитку уяви молодших школярів:

Високий рівень. Завдання викликає у дитини стійкий інтерес. Створювані образи емоційно насичені, що проявляється в наявності емоційної лексики, що відбиває почуття, в відображенні переживань і напруженості подій в діалогах і монологіях. Сміслові одиниці складного образу (найпростіші одиниці сюжетного розвитку) характеризуються самостійністю створення і логічною стрункістю (7–10 балів).

Середній рівень. Завдання сприймається дитиною з інтересом, який може дещо згасати по ходу виконання завдання. Дитина змінює образ і вносить смислові одиниці із стимулюючою допомогою. Емоційна лексика, переживання і напруженість події, показані в діалогах і монологіях, присутні тільки на початку або тільки в кінці виконання завдання. Лише одну зі створених смислових одиниць можна вважати оригінальною, незапозиченою. Логічність передачі смислових одиниць в ряді випадків порушена (3–6 балів).

Низький рівень. Інтерес до завдання виражений у дитини вкрай слабо, навіть на початку його виконання. Допомога у вигляді навідних запитань використовується неповно. У вербальному втіленні образу відсутня емоційна лексика, що відображає стан і почуття дитини, напруженість виконання завдання не представлена. Створені смислові одиниці не пов'язані між собою, не відповідають завданню (1–2 бали).

Таблиця 2.1.

Результати моніторингу рівня уяви дітей під час Методики Е. Торренса

«Закінчи малюнок»

Рівні	Експериментальна група, 10 дітей	Контрольна група, 10 дітей
-------	-------------------------------------	-------------------------------

	Осіб	%	осіб	%
Низький	3	30	4	40
Середній	5	50	5	50
Високий	2	20	1	10

Було виявлено, що низький рівень уяви у 3 дітей (30%) із 10 експериментальної групи і 4 (40%) із 10 контрольної, середній – у 5 дітей (50%) експериментальної і 5 дітей (50%) контрольної груп, високий рівень у 2 молодших школярів (20%) експериментальної групи і 1 (10%) – контрольної групи (таблиця 2.1.).

Зобразимо результати застосування Методики Е. Торренса «Закінчи малюнок» графічно (рис.2.1.)

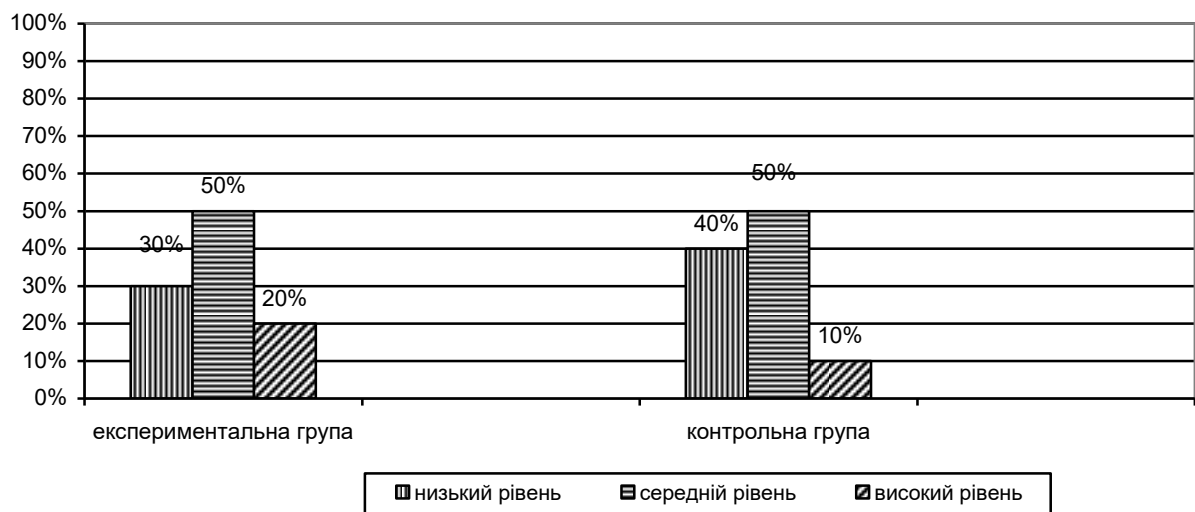

Рис. 2.1. Дані констатувального експерименту за Методикою Е. Торренса «Закінчи малюнок»

Творче завдання Методики «Виведення результатів» за Л. Суботіною на високому рівні у експериментальній групі виконало 3 дітей (30%), у контрольній групі 4 дітей (40%), на середньому рівні у експериментальній групі – 6 молодших школярів (60%), у контрольній групі – 4 особи (40%). Неактивно і не завжди правильно давали відповідь на запитання тільки 1

дитина (10%) із експериментальної групи і 2 дітей (20%) із контрольної групи (таблиця.2.2.).

Таблиця 2.2.

Результати моніторингу рівня уяви дітей за Методикою «Виведення результатів» Л. Суботіної

Рівні	Експериментальна група, 10 дітей		Контрольна група, 10 дітей	
	Осіб	%	осіб	%
Низький	1	10	2	20
Середній	6	60	4	40
Високий	3	30	4	40

Зобразимо результати застосування Методики «Виведення результатів» за Л. Суботіною графічно (рис.2.2.)

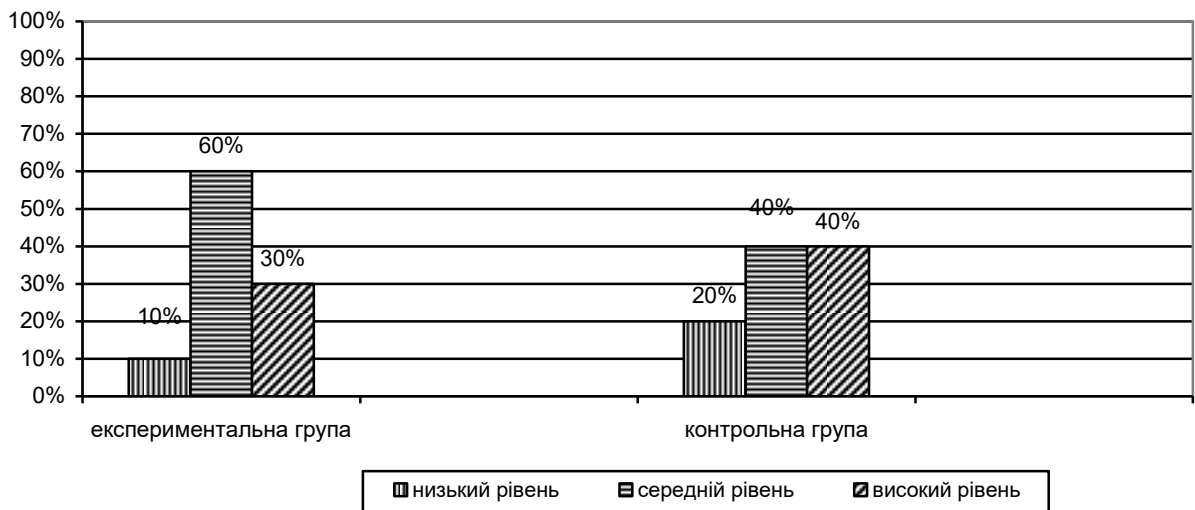

Рис. 2.2. Дані констатувального експерименту за Методикою «Виведення результатів» Л. Суботіної

Проаналізувавши отримані результати субтеста Е. Торренса «Закінчи малюнок», ми можемо зробити висновок, що рівень розвитку уяви за

деякими показниками трохи нижче норми, а саме оригінальність і розробленість. Однак такі показники, як швидкість і гнучкість відповідають віковим особливостям учнів 9–10 років. Все ж необхідно проводити роботу, спрямовану на розвиток уяви. Проаналізувавши отримані результати методики «Виведення результатів» Л. Суботіної, ми можемо зробити висновок, що рівень розвитку уяви в третьому класі середній. Таким чином, на підставі двох проведених нами методик з виявлення рівня уяви можна зробити висновок, що третьокласники потребують додаткових занять з розвитку уяви.

Для вирішення проблеми підвищення рівня уяви у дітей молодшого шкільного віку нами були підібрані такі педагогічні принципи:

- принцип взаємозв'язку сенсорного, розумового і мовного розвитку дітей. Він базується на розумінні мови як мовномисленнєвої діяльності, становлення і розвиток якої тісно пов'язані з пізнанням навколишнього світу. Мова спирається на сенсорні уявлення, що становлять основу уяви, і розвивається в єдності з мисленням. Тому роботу з розвитку мовлення не можна відривати від роботи, спрямованої на розвиток уяви, сенсорних і розумових процесів. Необхідно збагачувати свідомість дітей уявленнями і поняттями про навколишній світ, розвивати мову на основі розвитку змістовної сторони мислення і уяви. Формування мови здійснюється в певній послідовності з урахуванням особливостей мислення: від конкретних значень до більш абстрактних; від простих структур до більш складних. Засвоєння мовного матеріалу відбувається в умовах рішення розумових завдань, а не шляхом простого відтворення. Дотримання цього принципу зобов'язує педагога широко залучати наочні засоби навчання, використовувати такі методи і прийоми, які б сприяли розвитку всіх пізнавальних процесів;

- принцип комунікативно-діяльнісного підходу до розвитку мовлення. Даний принцип ґрунтується на розумінні мови як діяльності, що полягає у використанні мови для комунікації. Він впливає з мети розвитку уяви учнів

початкової школи – розвитку мови як засобу спілкування і пізнання – і вказує на практичну спрямованість процесу навчання рідної мови;

- комунікативний принцип є одним з головних, оскільки визначає стратегію всієї роботи на уроках читання. Його реалізація передбачає розвиток мови у дітей як засобу спілкування і в процесі спілкування (комунікації), і в різних видах діяльності. Спеціально організовані заняття також повинні проводитися з урахуванням цього принципу. Це означає, що і основні напрями роботи з дітьми, і підбір мовного матеріалу, і весь методичний інструментарій повинні сприяти розвитку комунікативно-мовленнєвих умінь. Комунікативний підхід змінює методи навчання, висуваючи на перший план формування мовного висловлювання та уяви;

- принцип розвитку мовного чуття («почуття мови»). Мовне чуття – це неусвідомлене володіння закономірностями мови. У процесі багаторазового сприйняття мови і використання у власних висловлюваннях подібних форм у дитини на підсвідомому рівні формуються аналогії, а потім вона засвоює і закономірності. Діти починають все вільніше користуватися формами мови стосовно до нового матеріалу, комбінувати елементи мови відповідно до її законів і своєї уяви, хоча і не усвідомлюють їх. Тут проявляється здатність запам'ятовувати, традиційне використання слів, словосполучень. І не тільки запам'ятовувати, але і використовувати їх в постійно мінливих ситуаціях мовного спілкування.

Виділимо такі компоненти нашого підходу до розвитку уяви молодших школярів:

- початково-орієнтовний, що включає в себе відбір творів, знайомство дітей з цими творами; узгодження завдань розвитку уяви із змістом творів;

- операційно-діяльнісний, що містить такі методи: читання, розповідання, імпровізований діалог, інсценування; прийоми: виразне читання, бесіда про прочитане, розгляд ілюстрацій, пояснення незнайомих слів, повторне читання; навчально-мовленнєва діяльність, застосування

різних видів розвитку уяви, заучування, переказ, аналіз; художньо-мовна діяльність: творчі розповіді дітей, придумування назв і нових сюжетів творам на основі словесно-творчої уяви, ознайомлення з книжковою ілюстрацією; ігрова діяльність (літературні вікторини); побутова (словесні доручення дитині); культурно-дозвіллева діяльність (інсценування, драматизація, вечори казок, загадок, ранки);

-оцінно-оперативний, що включає критерії: лексична різноманітність, звукове оформлення викладу; показники: розкриття змісту тексту, його обсяг; виділення основної думки твору без підказок; послідовність і зв'язність в перерахуванні ознак; правильне узгодження слів у реченнях, різноманітні способи зв'язків між реченнями; використання різних частин мови, образних слів; плавність, інтонаційна виразність, темп викладу.

На етапі констатувального експерименту фіксувався рівень розвитку уяви учнів третього класу. Другим етапом є - формувальний експеримент. На даному етапі були підібрані вправи та ігри, спрямовані на розвиток уяви молодших школярів, які вчителі початкових класів можуть використовувати на уроках літературного читання, а також використовувалась розроблена нами модель розвитку уяви. Формувальний експеримент показує, як саме розвивається уява молодших школярів при роботі над казкою. Саме казка, як вигляд літературного жанру, має великий вплив на розвиток уяви в учнів початкової школи. Казка – це не тільки розвага, але і прекрасний спосіб для того, щоб розвинути уяву дитини. Розвиток уяви сприяє правильній і успішній учбовій діяльності.

У формувальному експерименті приймали участь учні третього класу, з яких: 10 учнів експериментальної групи та 10 – контрольної. Враховуючи календарно-тематичне планування, за програмою О.Савченко, були проведені уроки з теми «Досліджуємо текст: українська народна казка «Кирило Кожум'яка», метою яких є: розвиток творчої уяви на уроках

літературного читання, розвиток зв'язного мовлення, мислення, виховувати добротворчі риси, почуття любові до рідного краю.

З учнями контрольної групи був застосований такий хід уроку, як:

I. Вступна частина. Історична хвилина. Це є репродуктивним етапом, згідно розробленої моделі розвитку уяви.

- Робота зі словами: герой, героїзм, героїчний

II. Основна частина. Репродуктивно-творчий етап моделі розвитку уяви.

- робота за підручником [82, ст.. 42 – 45]. Робота в парах

- Як Кожум'яка бився зі змієм?

- Переказуємо текст

- Що придумала князівна для порятунку?

- Як Кожум'яка бився зі змієм?

III. Творча робота. Колективна робота. Творчий етап моделі розвитку уяви.

- Шукаємо зачин, основну частину та кінцівку

- Ставимо запитання і відповідаємо

- Визначаємо позитивні та негативні якості

Кирило Кожум'яка	Змій	Донька князя
хоробрий	Підступний	добра
мужній	жорстокий	розумна
сильний	злий	кмітлива
	страшний	розсудлива

III. Заключна частина

- бесіда

- рефлексія

З учнями експериментальної групи на початку заняття було використано додатково спеціальну іграшку (змій) – героя заняття, яка допомагає вчителю. Від імені іграшки задаються питання: «Хто до нас прийшов сьогодні на урок?», «Як ви думаєте про що, або про кого ми будемо говорити?». Організовувати проведення уроків необхідно таким чином, щоб вони не носили академічний характер, вчитель розказуючи казки, повинен застосовувати творчі завдання, надавати позитивний вплив на розвиток уяви.

Дітям додатково запропоновані такі завдання:

- об'єднати дві короткі казки в одну з новим сюжетом. У роботі використано додатково другу українську народну казку «Вовк та собака» [81, ст. 39]. Доречним є створення колажу з казок, використовуючи різні сюжети.

- Вправа «Чарівна паличка». В казку потрапляє «чарівна паличка», яка може допомогти героям або щось змінити.

- Складаємо новий початок і кінець, а середину залишаємо без змін, пропонуємо дітям зобразити нову казочку на папері та презентувати її, за методикою «Малюнок». Учні експериментальної групи доповнювали сюжет казки зображенням вовка та собаки. На заміну змієві прийшов вовк, вірний друг - собака.

Результати експериментальної групи, за методикою «Малюнок»

Низький рівень (учень переказує (малює) казку, але не вносить змін до сюжету)	Середній рівень (учень переказує (малює) казку, але вносить деякі зміни)	Високий рівень (діти показали оригінальність при зображенні та поєднанні різних персонажів в одну казку)
10%	20%	70%

Ми констатуємо високий результат (70 %) розвитку творчої уяви школярів, адже малюнки відрізняються оригінальністю та неповторністю,

учні змогли презентувати казку на новий лад (Додаток Г). Таким чином, учень Максим К. показав унікальність роботи з добрим Змієм, собакою, які рятують принцесу від лиходія Кирила Кожум'яка. Учениця Іванна Р. зобразила Кирила Кожум'яка з вірним другом песиком, що воювали зі Змієм. Олександр П. розповів про злого вовка, Змія та мужнього Кирила. Учениці Вероніка К. та Софія С. намалювали запекле протистояння між Змієм та друзями собакою та вовком. Марія М. запевнила, що позитивним персонажем є Змій, негативні – собака, вовк. Вікторія К. згадала про принцесу, намалювала всіх персонажів двох казок.

Своїми доповненнями школярі молодшого шкільного віку змогли поринути у вир казок, створити свої власні з унікальними назвами, а саме: «Кирило Кожум'яка та вірний друг», «Собака, Вовк та Кирило», «Щасливий кінець», «Відважні друзі та Змій», «Несподівана дружба».

На завершення була запропонована гра – пантоміма «Маски настрою», учні мали змогу показати свій настрій за допомогою пантоміми.

З учнями експериментальної групи комплексно була застосована система навчально-творчих завдань для розвитку уяви, на високому рівні використаний репродуктивно-творчий та творчий етап моделі розвитку уяви. Саме ця група розкрила свою уяву та фантазію в більшій мірі, творча уява проявилася під час малювання малюнків, як результат – маємо нові образи втілені в конкретні оригінальні продукти діяльності (малюнки). Діти експериментальної групи не пасивно сприймали інформацію, а знаходилися в постійному пошуку, фантазували, доводили свої думки та втілювали творчу уяву в твори мистецтва, створили власні творчі роботи.

Висновки до розділу 2

Уява знаходиться в прямій залежності від багатства і розмаїття особистого досвіду молодшого школяра. Уява будується з реальних елементів, чим багатший досвід, тим багатша уява. Дитині треба допомагати накопичувати досвід, образи і знання для того щоб вона стала творчою активною людиною.

Нами було розглянуто різні методи роботи з текстом, які сприяють розвитку творчої уяви учнів. До них відносяться різні види переказу: переказ, близький до тексту, стислий, вибірковий, переказ по опорним словами, переказ-характеристика і т. д. ; ведення щоденника, малювання і опис картин, придумування п'єс, оповідань, інсценування, дослідницька діяльність

Для дослідження уяви молодших школярів на уроках читання нами були використані дві методики: методика дослідження особливостей творчої уяви на основі субтеста Е. Торренса «Закінчи малюнок»; методика «Виведення результатів» за Л. Суботіною. У дослідженні брали участь 20 учнів третього класу. За результатами дослідження нами було виявлено, що рівень розвитку уяви у третьокласників середній. На етапі формувального експерименту були підібрані ігри та вправи, що спрямовані на розвиток уяви молодших школярів, застосована модель розвитку уяви. Саме, система навчально-творчих завдань з розвитку уяви сприяє формуванню здібностей дітей, вміти домовлятися, погоджувати творчі індивідуальні ігрові задуми з партнерами, збагачує емоційну і моральну сторони життя.

Уміння молодшого школяра вибудовувати послідовність подій, що охоплюють різноманітні тематики, активізують уяву дитини. Учень починає розуміти, що задуми партнерів можуть відрізнятись від його власного, дитина виявляється перед необхідністю пояснити свій задум, змінити його відповідно до пропозицій інших учасників, тобто вчитися розуміти інших дітей. Відмінною особливістю уяви молодшого школяра є його опора на конкретні предмети, без яких йому складно створювати образи уяви.

ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ

Сучасна методика навчання літературного читання у початковій школі велику увагу приділяє проблемам функціонування та розвитку в учнів психічних процесів та якостей особистості. Однак аналіз робіт вітчизняних і зарубіжних вчених показав, що проблема розвитку уяви молодших школярів на уроках читання потребує теоретичної та практичної розробки. Наше дослідження дало змогу вирішити цю проблему та зробити висновки.

1. Теоретичні основи розвитку уяви учнів початкових класів є основою для вирішення проблеми, якій присвячено наше дослідження. Необхідні передумови для ефективної реалізації розвитку уяви на уроках читання визначаються нижче наведеними положеннями.

1.1. Реалізація концепції «Нова українська школа» – це не лише зміни у змісті освіти та в методах навчання, а й у створенні нового освітнього середовища. Нова українська школа має бути зорієнтована на формування тих умінь і компетентностей, які будуть необхідними особистості для успішної самореалізації у житті.

Уява – це психічний процес під час якого створюється нове у формі образу, подання або ідеї на основі сприйняття і наявних понять, які вже є у досвіді особистості. Уява має тісний зв'язок із пам'яттю, сприйняттям, мисленням. Уява є важливою складовою процесу читання, вона є сполучною ланкою всіх психічних процесів, що відбуваються в творчій діяльності читання: пізнання, мислення, творчості, спілкування. Володіючи багатою уявою, людина може жити в різному часу, що не може собі дозволити жодна інша жива істота в світі. Слабо розвинена читацька уява ускладнює розвиток і інших сторін читацького сприйняття.

1.2. Розвиваючи уяву дитини, потрібно пам'ятати, що матеріалом для її фантазій є вся оточуюча дійсність, всі враження, які отримує дитина. Щоб розвивалася уява, необхідна наявність певних умов: емоційне спілкування з дорослими; предметно-маніпулятивна діяльність; необхідність різних видів

діяльності. Особлива роль в становленні і розвитку спілкування і взаємодії дитини з оточуючими належить його родині. Важливою залишається і тема взаємин з однолітками, дружби і співпраці в класі.

Педагогічні основи розвитку уяви детально розкривають практикуючі вчителі початкових класів. Вчителі зазначають, що саме, уроки читання є найсприятливішими уроками, на яких можна суттєво підвищити рівень розвитку уяви, творчих здібностей, якщо регулярно використовувати вправи творчого характеру. Не у всіх дітей є достатньо розвинені літературні здібності, вміння складати, уявляти. Проте, дітей молодшого шкільного віку потрібно мотивувати і зацікавлювати. Також, вчителі початкових класів в основі проведення уроку ставлять суб'єкт-суб'єктні відносини, вважають дитину рівною собі особистістю. Вони знають, що дитина за своєю природою є шукачем, дослідником, відкривачем світу через уяву, гру, неповторну дитячу творчість.

1.3. Читання в початковій школі – один з видів мовленнєвої та пізнавальної діяльності учнів, що активно впливає на мовний, естетичний, морально-етичний розвиток дитини. Учні перших класів на уроках читання мають змогу вступати в діалог на теми, які викликають зацікавлення, переказувати казки, вправлятися у звуковому аналізі слів. Тексти, які пропонує освітня програма для учнів першого класу, мають стати пропедевтикою їхньої уяви. Для учнів других класів передбачено найпростіші жанрові особливості казки на матеріалі народних казок про тварин, оскільки вони є найпростішими і найдоступнішими для сприймання і розуміння порівняно з іншими видами. Програмою для третього класу передбачено вивчення повісті, повісті-казки як прозових творів, у яких є кілька подій. У четвертому класі учні починають вивчати соціально-побутові казки, які розповідають про життя людей, їхній побут або реалії людського життя за умов різних соціальних епох.

Основою структурування програми, як зазначено у Типовій освітній програмі, є такі змістові лінії Державного стандарту з читання, як коло читання; формування й розвиток навички читання; літературознавча пропедевтика; досвід читацької діяльності; робота з дитячою книжкою; робота з інформацією; розвиток літературно-творчої діяльності учнів на основі прочитаного.

2. Розроблена та експериментально перевірена нами методика дозволяє практично вирішити проблему розвитку уяви учнів молодшого шкільного віку на уроках літературного читання.

2.1 В рамках реалізації програми по літературному читання робота вчителя початкових класах повинна бути спрямована не тільки на формування навичок читання, а й на розвиток творчої і відтворюючої уяви учнів, збагачення морально-естетичного та пізнавального досвіду дитини.

Ми вибудували систему методів, під якою мається на увазі впорядкована множина взаємопов'язаних завдань, орієнтованих на пізнання, створення, перетворення в новій якості об'єктів, ситуацій, явищ, спрямованих на розвиток здібностей молодших школярів в навчальному процесі. Система методів включає цільовий, змістовний, діяльнісний і результативний компоненти. Існують різні методи роботи з текстом, які сприяють розвитку уяви учнів. До них відносяться різні види переказу, ведення щоденника, малювання і опис картин, створення оповідань, інсценування, дослідницька діяльність учнів. Є різні методи роботи над твором: твори на задану тему, за матеріалами екскурсій, опис предмета, опис картини, на літературні теми, придумування казок.

Систему методів було доповнено розробкою моделі розвитку уяви молодших школярів, яка включає в себе три етапи: репродуктивний, репродуктивно-творчий та творчий. Розроблена модель розвитку уяви може бути використана в навчальній діяльності педагогом.

2.2. Модель розвитку уяви молодших школярів на уроках читання доречно доповнити, створивши систему навчально-творчих завдань. На практиці можна використовувати таку систему завдань із словесного малювання:

- вправи, спрямовані на розвиток у дітей здатності емоційно відгукуватися на прочитане;
- вправи, спрямовані на пробудження уяви і фантазії школярів;
- вправи, спрямовані на деталізацію і конкретизацію уявлень про епітети, порівняння, уособлення, метафори;
- вправи, спрямовані на вираження особистісного ставлення.

2.3. За допомогою субтеста Е. Торренса «Закінчи малюнок»; методика «Виведення результатів» за Л. Суботіною нами було визначено необхідність застосування в процесі навчання молодших школярів спеціальних творчих завдань, які дозволяють цілеспрямовано і систематично формувати у дітей уяву в ході уроків читання, доречним є застосування розробленої моделі розвитку уяви. В умовах початкової школи можуть бути створені сприятливі зовнішні і внутрішні умови, що дозволяють учням і вчителю максимально розкрити свою уяву. Дослідження показало, що уява може розвиватися не лише за допомогою індивідуальних здібностей дитини, але і при цілеспрямованій роботі вчителів. Педагогам необхідно в кожен урок вносити розвиваючі моменти та використовувати систему навчально-творчих завдань з розвитку уяви. Слід дотримуватися таких рекомендацій з розвитку творчої уяви молодших школярів на уроках читання: розвивати уяву у дитини потрібно якомога раніше; орієнтуватися не на стандарт, а на індивідуальні особливості дитини; розвивати розумові операції, в навчанні допомагати включати самостійний інтелектуальний пошук; забезпечувати дитині максимальну самостійність в творчості, не стримувати ініціативи дітей; розвивати уяву, використовуючи багатство емоційних станів дитини, її почуття.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Баєв Б. Ф. Психологія внутрішнього мовлення. Київ: Вища шк, 1966. 193 с.
2. Балацька Л. К. Уява в жигті дитини. Київ: Знання, 1974. 48 с.
3. Барташнікова І. А., Барташніков О. О. Розвиток уяви та творчих здібностей у дітей 5-7 років. Тернопіль: Богдан, 1998. 85 с.
4. Бернштейн А. Готовність дитини до навчання. Київ: Мікрос-СВС, 2003. 60с.
5. Бех І. Д. Виховання особистості: У 2 кн.: Кн. 2: Особистісно орієнтований підхід : науково-практичні засади. Київ: Либідь, 2003. 344 с.
6. Богданова С. А. Проблема визначення структури пізнавальної активності в контексті суб'єктивно-діяльнісного підходу. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 12: Психологічні науки*. 2013. №42. С.8-14.
7. Богоявленская Д. Б. Пути к творчеству. Москва: Знание, 1981. 96 с.
8. Богуш А. М. Творче самовираження дошкільників у художньо-мовленнєвій діяльності: монографія. Півден. Наук. центр АПН України. Одеса: [б. в.], 2008. 203 с.
9. Булатов М. О. Філософський словник. Київ: Стилос, 2009. 574 с.
10. Варій М. Й. Загальна психологія: навч. посібник. Для студ. психол. і педагог. спеціальностей. Львів: Край, 2005. 967 с.
11. Варковицька початкова школа. Автор: вчитель початкових класів Лебедь Наталія Миколаївна. URL: <https://varkovichinvk.jimdofree.com/наші-вчителі/сторінка-вчителя-початкових-класів-лебедь-наталії-миколаївни/> (дата звернення 01.08.2021).
12. Веккер Л. М. Психические процессы: в 3 т. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1974.
13. Венгер Л., Мухіна В. Розвиток уваги, пам'яті і уяви в дошкільному віці. *Дошкільне виховання*. 1974. № 12. С. 24-30.

14. Ветлугіна Н. О. Художня творчість і дитина. Москва: Просвіта, 1972. 50 с.
15. Волошина В. В., Долинська Л. В., Лохвицька Л. В. Розвиток пізнавальних інтересів у дошкільників та молодших школярів. Київ: НПУ ім. Драгоманова, 2003. 52с.
16. Выготский Л. С. Воображение и творчество в детском возрасте: Психологический очерк: Книга для учителя. 3-е изд. Москва: Просвещение, 1991. 93 с.
17. Гаркуша Ю., Большова А, Онуфрієнко О. Впровадження інноваційних технологій в навчально-виховний процес. The 8 th International scientific and practical conference “Actual trends of modern scientific research” (March 14-16, 2021) MDPC Publishing, Munich, Germany. 2021. С. 343-350.
18. Готтсданкер Р. Основы психологического эксперимента: учеб. пособ. Пер. с англ. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1982. 464 с.
19. Голюк О. А., Пахальчук Н. О. Характеристика типів розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку. Наука и инновации в современном мире: образование, воспитание, физическое воспитание и спорт. В 2 книгах. Кн. 1: монографія. Одесса: КУПРИЕНКО СВ, 2017. С. 67-91.
20. Гордіюк Н. Особливості сприймання художніх текстів молодшими школярами. *Мандрівець*. 2000. № 3-4. С.75-78.
21. Гримаська А. О. Розвиток творчого потенціалу молодших школярів на уроках літературного читання. *Таврійський вісник освіти*. 2017. № 1 (57). С. 108-113.
22. Грузинська І. М. Дослідження рівнів розвитку творчої уяви дітей старшого дошкільного віку. *Актуальні проблеми психології: Збірник наукових праць Інституту психології імені Г.С. Костюка НАПН України*. Випуск 24: Т.ХІІ. Психологія творчості. Київ: Видавництво «Фенікс», 2018. С. 50-58.

- 23.Гузій Н. Діяльнісно-орієнтовані методологічні засади педагогічного професіоналізму. *Проблеми сучасної педагогічної освіти* : [зб. ст]. Ялта: [б. в], 2007. Сер. Педагогіка і психологія. Вип. 15. С. 118-125.
- 24.Державна національна програма «Освіта» (Україна ХХІ століття). Київ: Райдуга, 1994. 61 с.
- 25.Дудецкий А. Я., Лустина Е. А. Психология воображения (фантазии). Смоленск: Изд-во СГУ, 1997. 88 с.
- 26.Дьяченко О. М. Об основных направлениях развития воображения у детей. Вопросы психологии. Москва: Просвещение, 1988. 365 с.
- 27.Ермолаева-Томина Л. Б. Психология художественного творчества: учебное пособие для вузов. 2-е изд. Москва: Академический Проект, 2003. 304 с.
- 28.Ефимкина Р. П. Детская психология. Новосибирск: Научно-учебный центр психологии НГУ, 1995. 34 с.
- 29.Журавльова М. О. Емоційний інтелект як проблема психологічних досліджень. *Наука і освіта: науково-практичний журнал Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*. 2009. № 1/2. С. 57-61.
- 30.Зак А. З. Развитие теоретического мышления у младших школьников. Москва: Педагогика, 1984. 153 с.
- 31.Запорожец А. В. Психология. Москва: Учпедгиз, 1953. 154 с.
- 32.З досвіду роботи вчителя початкових класів Жигамовської Ірини Олександрівни. URL: <https://1.leksiya.com.ua/doklad/5869/index.html> (дата звернення 11.08.2021).
- 33.Истомина З. М. Развитие памяти: Учебно-методическое пособие. Москва: Просвещение, 1978. 120 с.
- 34.Іванчук М. Г. Міжособистісна взаємодія в умовах інтегрованого підходу до навчання. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика. Науково-методичний журнал*. 2004. Вип. II. С.138-145.

35. Карабаєва І. І., Ладивір С. О. Особливості розвитку уяви дітей. Київ: Шкільний світ, 2008. 128 с.
36. Карпова С. Н., Колобова І. Н. Особенности ориентировки на слово у детей. Москва: Изд. МГУ, 1978. 165 с.
37. Колодяжна І., Киричок І. Розвиток уяви молодших школярів при вивченні фольклору. Початкова освіта: історія, проблеми, перспективи: матеріали Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції, присвяченої Дню початкової освіти, м. Ніжин, 19 жовтня 2018 р. Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2018. С. 131-134.
38. Комарівська Н. О. Розвиток творчого потенціалу дітей дошкільного та молодшого шкільного віку засобами фольклору. *Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання в підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми*. 2016. Випуск 46. С. 30-33.
39. Коршунова Л. С. Воображение и его роль в познании. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1979. 144 с.
40. Костюк Г. С. Психологія розуміння. Навчально-виховний процес і психологічний розвиток особистості. Київ: Рад. шк., 1989. 253 с.
41. Кочерга О. В. Взаємозв'язок мислення, почуттів та уяви у розвитку критичності людини : автореф. дис... канд. психол. наук: 19.00.01. Київ, 2003. 16 с.
42. Кудрявцев В. Т. Воображение ребенка: природа и развитие (Статья вторая). *Психологический журнал*. 2001. № 6. С. 64 –76.
43. Кузьменко В. У. Розвиток індивідуальності дитини 3–7 років: монографія. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2005. 354 с.
44. Кульчицька О. І. Творчі здібності та особливості їх прояву в дитячому віці. *Обдарована дитина*. 2000. № 1. С. 10-14.
45. Куц О. С. Психологічні умови розвитку творчого мислення старшокласників засобами рольових ігор: дис... канд. психол. наук: 19.00.07. Київ, 2011. 411 с.

- 46.Ладивір С. О. Розвивальний потенціал гри: використовуємо сповна. *Практичний психолог: Дитячий садок*. 2015. №2. С.4-8.
- 47.Лейтес Н. С. Психология одаренности детей и подростков. Москва: Академія, 1996. 416 с.
- 48.Леонтьев А. Н. Лекции по общей психологии. Москва: Издательство, 2001. 511 с.
- 49.Лозова В. Стратегічні питання сучасної дидактики. Розвиток педагогічної і психологічної науки в Україні. Ч. 1. Харків: ОВС, 2002. С. 96–97.
- 50.Люблінська Г. О. Дитяча психологія. иїв: Вища школа, 1974. 356 с.
- 51.Мелик-Пашаев А. А., Новлянская З. Н. Формирование эстетической позиции как условие развития творческих способностей детей. *Новые исследования в психологии*. 1981. №2. С. 49-53.
- 52.Митник О., Кочерга О. Психолого-педагогічні умови розвитку дитячої творчості в навчально-виховному процесі. *Початкова школа*. 2014. № 11. С. 3-6.
- 53.Моляко В. О., Музика О. Л. Здібності, творчість, обдарованість: теорія, методика, результати досліджень. Житомир: Вид-во Рута, 2006. 320 с.
- 54.Музика О. Л. Криза творчої особистості: суб'єктно-ціннісний підхід до типології. *Збірник наукових праць Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України*, 2001. С. 63-72.
- 55.Мухина В. С. Психология дошкольника: учебн. пособие для студентов пед. институтов и учащихся. Москва: Просвещение, 1995. 256 с.
- 56.Навчальні програми для 1–4 класів. Літературне читання. Програма для загальноосвітніх навчальних закладів URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi/navchalni-programi-dlya-pochatkovoyi-shkoli>. (дата звернення 26.07.2021).

57.Натадзе Р. Г. Воображение как фактор поведения. Хрестоматия по психологии. Москва, 1987. С.217-222.

58.Науменко О. М. Діти-видумщики. *Психологічна газета*. 2010. № 14. С. 3-5.

59.Науменко В. О., Сухопара І. Г. Веселкова читанка. 3 клас: кн. для позакл. читання. Київ: Літера ЛТД. Ч. 1. 2010. 112 с.

60.Науменко В. О., Сухопара І. Г. Веселкова читанка. 3 клас: кн. для позакл. читання. Київ: Літера ЛТД. Ч. 2. 2010. 112 с.

61.Науменко В. О. Зошит для творчих робіт і перевірки знань до підручника «Читанка». 2 клас: навч. посіб. для 2 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Генеза, 2011. 96 с.

62.Науменко В. О. Зошит з читання до підручника «Читанка». 2 клас: навч. посіб. для 2 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Генеза, 2011. 96 с.

63.Науменко В. О. Літературне читання: підруч. для 4 кл. Київ: Генеза, 2015. 176 с.

64.Науменко В. О. Читанка. 1 клас: післябукварна частина. Вид. 2-ге. Київ: Грамота, 2017. 95 с.

65.Науменко В. О. Читанка: підруч. для 2 кл. загальноосвіт. навч. закл.: у 2 ч. Вид. 2-ге, доопрац. Київ: Генеза, 2010. Ч. 1. 2010. 144 с.

66.Науменко В. О. Читанка: підруч. для 2 кл. загальноосвіт. навч. закл.: у 2 т. Вид. 2-ге, доопрац. Київ: Генеза, 2010. Ч. 2. 2010. 144 с.

67.На урок. Освітній проект. Види роботи над текстом на уроках читання у початкових класах. Автор: вчитель початкових класів Луб'янова Інна Миколаївна. URL: <https://naurok.com.ua/vidi-roboti-nad-tekstom-na-urokah-chitannya-u-pochatkovih-klasah-19728.html>. (дата звернення 24.08.2021).

68.На урок. Освітній проект. Літературне читання. 2 клас. Тема «Над самим Дніпром на горах, Київ виріс і розцвів. Н.Забіла «Древній Київ», прислів'я». Автор: вчитель початкових класів Долецька Лариса Миколаївна.

URL: <https://naurok.com.ua/literaturne-chitannya-2-klas-tema-nad-samim-dniprom-na-gorah-ki-v-viris-i-rozcviv-n-zabila-drevniy-ki-v-prisliv-ya-41670.html>. (дата звернення 17.08.2021).

69. Національна доктрина розвитку освіти. *Освіта України*. 2002. 23 квіт. (№ 33). С. 4–6.

70. Національна програма «Діти України» № 63/96 від 18.01.1996. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/63/96#Text>. (дата звернення 22.06.2021).

71. Нова українська школа. Концептуальні засади реформування середньої школи URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkola-compressed.pdf>. (дата звернення 25.06.2021).

72. Освітній портал. Урок-UA. Розвиток літературно-творчих здібностей молодших школярів у процесі читацької діяльності на уроках літературного читання. Автор: вчитель початкових класів Музика Галина Олександрівна. URL: <https://urok-ua.com/rozvitok-literaturno-tvorchih-zdibnostey-molodshih-shkolyariv-u-protsesi-chitatskoyi-diyalnosti-na-urokah-literaturnogo-chitannya/> (дата звернення 15.08.2021).

73. Острів знань. Розвиток уяви і фантазії в початкових класах. Автор: вчитель-методист Коваль Світлана Олексіївна. URL: <http://shkola.ostriv.in.ua/publication/code-66CBE3EAD5957/list-BD57D40B26>. (дата звернення 01.09.2021).

74. Панина Т. С., Вавилова Л. Н. Современные способы активизации обучения. Москва: Академия, 2006. 176 с.

75. Перерва А. Особливості прояву темпераменту у молодшому шкільному віці. *Збірник наукових статей студентів спеціальності «Дошкільна освіта»*. Ніжин: НДУ ім. М.Гоголя, 2014. С. 141-144.

76. Піроженко Т. О. Особистісний потенціал дошкільника: умови розвитку в сучасному суспільстві. *Дошкільне виховання*. 2012. № 1. С. 8-15.

77. Психологічний словник. Авт.-уклад. В. В. Синявський, О. П. Сергєєнкова; ред. Н. А. Побірченко. Київ: Науковий світ, 2007. 274 с.
78. Рекомендація 2006/962/ЄС Європейського Парламенту та Ради (ЄС) «Про основні компетенції для навчання протягом усього життя» від 18.12.2006. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_975#Text. (дата звернення 03.09.2021).
79. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. Санкт-Петербург: Питер, 1998. 688 с.
80. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : посібник для вчителів і методистів початкового навчання. 2-ге вид., доповнене, перероблене. Київ: Богданова А. М., 2009. 226 с.
81. Савченко О. Я. Літературне читання: підруч. для 2 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Освіта, 2012. 159 с.
82. Савченко О. Я. Літературне читання: підруч. для 3 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Освіта, 2015. 160 с.
83. Савченко О. Я. Літературне читання: підруч. для 4 кл. загальноосвіт. навч. закл. Київ: Освіта, 2015. 192 с.
84. Сайт МО вчителів початкових класів міста Умані. Організація і проведення уроків позакласного читання. Автор: Світлана Василівна Лелека. URL: https://umanstudy.at.ua/publ/metodichnij_poradnik/mo_vchiteliv_4_kh_klasiv/organizacija_i_provedennja_urokiv_pozaklasnogo_chitannja/58-1-0-388 (дата звернення 04.09.2021).
85. Сеченов И. М. Психология поведения : избранные психологические труды. Академия педагогических и социальных наук, Московский психолого-социальный ин-т. Москва: [б.в.]; Воронеж: [б.в.], 1995. 320 с.
86. Субботина Л. Ю. Развитие воображения у детей. Ярославль: Академия развития, 1996. 240 с.

87. Сусь Б. А., Шут М. І. Діяльнісний підхід як ефективний спосіб забезпечення дієвості знань. *Збірник наукових праць*. 2007. № 4. С. 5-8.

88. Тернопільська спеціалізована школа І-ІІІ ступенів №3. Опис досвіду роботи з проблеми «Літературний розвиток молодшого школяра». Автор: Заброцька Світлана Григорівна. URL: <https://school3.com.ua/nasha-shkola/pedahohichnyj-kolektyv/zabrotska/>. (дата звернення 05.08.2021).

89. Типова освітня програма для закладів загальної середньої освіти. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/uploads/public/5ea/18c/455/5ea18c4552c62437401352.pdf>. (дата звернення 01.08.2021).

90. Тітов І. Г. Творча уява молодшого школяра: її критерії та функції у навчальній діяльності. *Обдарована дитина*. 2008. № 10. С. 56-60.

91. Указ Президента України «Про заходи щодо забезпечення пріоритетного розвитку освіти в Україні» № 926/2010 від 30.09.2010. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/926/2010#Text> (дата звернення 31.08.2021).

92. Указ Президента України «Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року» № 344/2013 від 5.06.2013. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/344/2013#Text> (дата звернення 08.08.2021).

93. Федорова О.М. Казка як засіб формування творчої уяви сліпих дітей молодшого шкільного віку: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.08. Київ, 2015. 19 с.

94. Фільц О., Седих К., Михайлів С. Фіксована уява як механізм виникнення узалежнення. *Психологія і особистість*. 2018. № 2 (14). С. 9-22.

95. Фрейд З. Избранное. Москва: Моск.рабочий: Совмест.советско-западногерманское предприятие «Вся Москва», 1990. Кн. 1. [Б. м.]: [б.в.], 1990. 160 с.

96. Чорна Л. Г. Творче становлення особистості: природа, структура, функції. *Практична психологія та соціальна робота*. 2008. № 3. С. 66-72.

97. Чурпіта Т.М. Соціально-педагогічні проблеми розвитку творчої уяви молодших школярів засобами хореографічного мистецтва (на матеріалі використання казок): дис... канд. пед. наук: 13.00.05. Київ, 1998. 173 с.

98. Швалб Ю. М. Функції уяви у просторі життя особистості. *Науковий вісник Миколаївського державного університету імені В. О. Сухомлинського*. Сер.: Психологічні науки. 2013. Т. 2, Вип. 10. С. 330-334.

99. Эльконин Д. Б. Избранный психологические труды. Москва: Педагогика, 1989. 560 с.

100. Якобсон П.М. Психология художьної творчості. Москва: Знание, 1971. 48 с.

101. Янковчук М. М. Розвиток обдарованості: практичний досвід. *Обдарована дитина*. 2013. № 9. С. 48-49.

102. Яценко Т. В. Особливості сформованості творчої уяви у дошкільників з підвищеним рівнем пізнавальної активності. *Актуальні проблеми психології : Психологія обдарованості: зб. наук. праць*. Житомир: Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2009. Т.6. Вип. 4. С. 231-243.

103. Freeman J. The Emotional Development of Gifted and Talented Children. *20 Gifted and Talented International*. 2006. Volume 21, Numdt 2. P. 20-28.

104. Kyung-Hwa L. The Relationship between Creative Thinking Ability and Creative Personality of Preschoolers. *International Education Journal*. 2005. № 6 (2). P.194-199.

105. Полілог культур: освітній і культурологічний аспекти// *Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих науковців та студентів (30 березня 2021 р.)*. – Чернігів : НУЧК імені Т.Г. Шевченка, 2021. – 136 с.

ДОДАТКИ

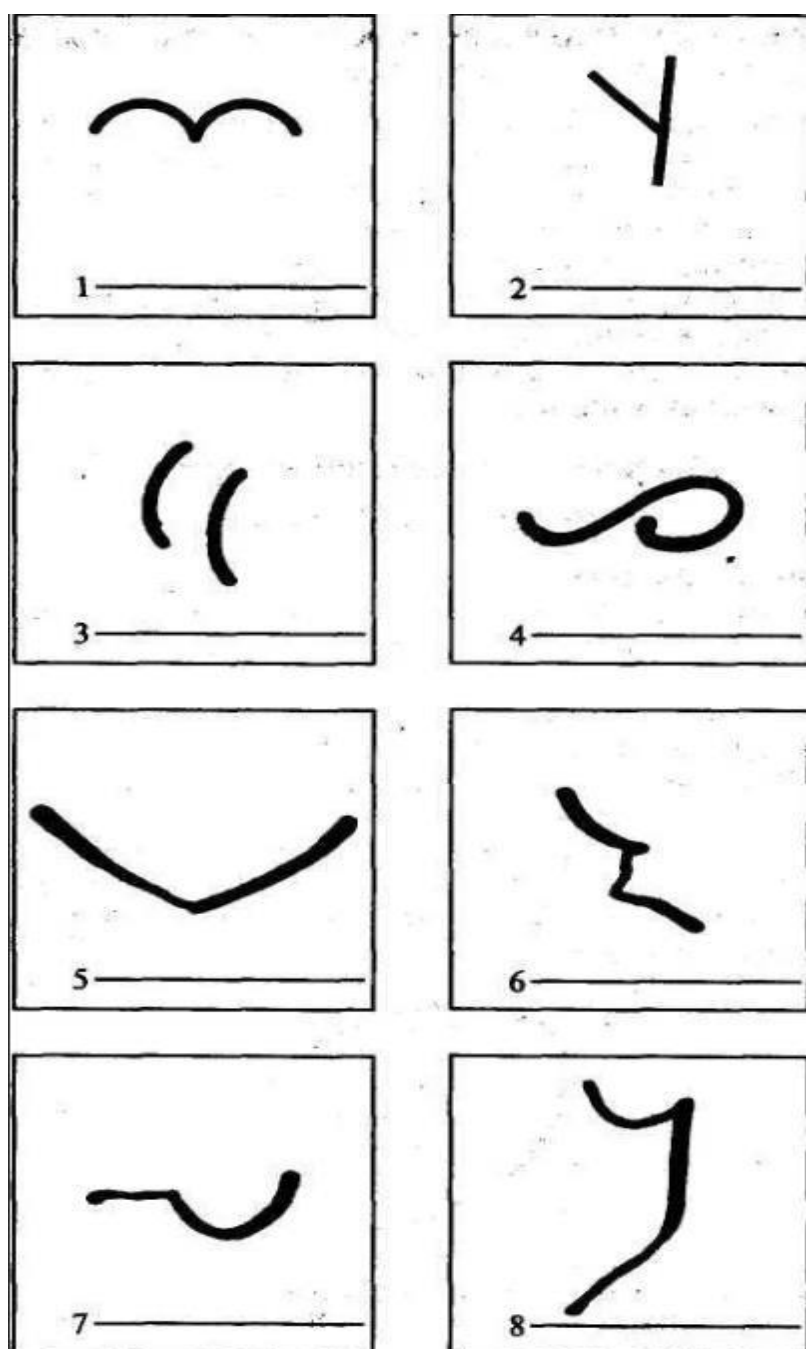
ДОДАТОК А

Стимульний матеріал до завдання за методикою Е. Торренса

«Закінчи малюнок»

Прізвище, ім'я, по батькові

Дата

ДОДАТОК Б.

Ключ до методики Е. Торренса «Закінчи малюнок»

Категорії відповідей, оригінальність яких оцінюється 2 балами

1. Аксесуари: браслет, корона, гаманець, монокль, намисто, окуляри, капелюх.
2. Літальний апарат: бомбардувальник, планер, ракета, літак, супутник.
3. Ангели і інші божественні істоти і їх деталі, включаючи крила.
4. Тварина, її голова або морда: бик, верблюд, змія, кішка, коза, лев, кінь, жаба, ведмідь, миша, мавпа, олень, свиня, слон, собака.
- 5 Тварина: сліди.
6. М'ячі: баскетбольні, тенісні, бейсбольні, волейбольні, грудочки бруду, сніжки.
7. Повітряні кулі: одиночні або в гірлянді.
8. Птах: лелека, журавель, індик, курка, лебідь, павич, пінгвін, папуга, качка, фламінго, курча.
9. Корабель, човен: каное, моторний човен, катер, пароплав, вітрильник.
10. Людина, частини її тіла: брови, волосся, очей, губи, кістка, ноги, ніс, рот, руки, серце, вухо, язик.
11. Книга: одна або багато, газета, журнал.
12. Коробка: пакет, подарунок, згорток.
13. Будівля: будинок, палац, хата, хмарочос, готель, пагода, хатина, храм, церква.
14. Будівельний матеріал: дошка, камінь, цегла, плита, труба.
15. Частини будівлі: двері, дах, вікно, підлога, стіна, труба.
16. Багаття, вогонь.
17. Очерет і вироби з нього.
18. Автомобіль: машина легкова, гоночна, вантажна, підвода, трактор.

ДОДАТОК Б

19. Одяг: брюки, кофта, чоловіча сорочка, пальто, піджак, плаття, халат, шорти, спідниця.
20. Мотузка для білизни, шнур.
21. Хмара: різні види і форми.
22. Контейнер: бак, бідон, бочка, відро, консервна банка, глек, ящик.
23. Хрест: Червоний хрест, християнський хрест, могила.
24. Декоративна композиція: всі види абстрактних зображень, орнаменти, візерунки.
25. Яйце: всі види, включаючи пасхальне, яечня.
26. Розваги: співак, танцюрист, циркач.
27. Риба і морські тварини: гуппі, золота рибка, кит, восьминіг.
28. Квітка: маргаритка, кактус, соняшник, троянда, тюльпан.
29. Їжа: булка, кекс, цукерка, льодяник, коржик, морозиво, горіхи.
30. Взуття: черевики, валянки, чоботи, тапки, туфлі.
31. Фрукти: ананас, апельсин, банан, ваза з фруктами, вишня, грейпфрут, груша, лимон, яблуко.
32. Меблі: буфет, гардероб, ліжко, крісло, парта, стіл, стілець, тахта.
33. Географічні об'єкти: берег, хвилі, вулкан, гора, озеро, океан, пляж, річка, скеля.
34. Геометричні фігури: квадрат, конус, коло, куб, прямокутник, ромб, трикутник.
35. Небесні тіла: Велика Ведмедиця, Венера, затемнення Місяця, зірка, Місяць, метеорит, комета, Сонце.
36. Предмети домашнього вжитку: ваза, вішалка, зубна щітка, каструля, ківш, кавоварка, мітла, чашка, щітка.
37. Людина, її голова, обличчя або фігура: дівчинка, жінка, хлопчик, чоловік, певна особистість, старий.

ДОДАТОК Б.

38. Комаха: метелик, блоха, богомол, гусениця, жук, клоп, мураха, муха, павук, бджола, світлячок, черв'як.

39. Повітряний змій.

40. Сходи: приставні, драбина, трап.

41. Букви: поодинокі або блоками, розділові знаки.

42. Світильник: чарівний ліхтар, лампа, свічка, вуличний світильник, кишеньковий ліхтарик, електрична лампа.

43. Механізми і прилади: комп'ютер, лінза, мікроскоп, прес, робот, шахтарський молот.

44. Музика: арфа, барабан, баян, дзвіночок, ноти, піаніно, рояль, свисток, цимбали.

45. Цифри, одна або в блоці, математичні знаки.

46. Канцелярське та шкільне приладдя: папір, обкладинка, папка, зошит.

47. Рослини: зарості, чагарник, трава.

48. Відпочинок: велосипед, каток, крижана гірка, парашутна вишка, плавальна дошка, роликові ковзани, санки, теніс.

49. Дорога і дорожні системи: дорога, дорожні знаки і покажчики, міст, перехрестя, естакада.

50. Кімната або частини кімнати: стіна, кут.

51. Притулок, укриття (не будинок): навіс, окоп, намет, тент, курінь.

52. Сніговик.

53. Звукові хвилі: магнітофон, радіохвилі, радіоприймач, рація, камертон, телевізор.

54. Космос: космонавт.

55. Спорт: бігова доріжка, бейсбольна площадка, спортивний майданчик, футбольні ворота.

ДОДАТОК Б.

56. Надприродні (казкові) істоти: Аладдін, баба Яга, чорт, вампір, відьма, Геркулес, диявол, монстр, привид, фея.

57. Символ: значок, герб, прапор, прапор, цінник, чек, емблема.

58. Годинники: будильник, пісочний годинник, секундомір, сонячний годинник.

59. Інструменти: вила, граблі, кліщі, молоток, сокира.

60. Іграшка: кіннь-качалка, лялька, кубик, маріонетка.

61. Дерево: всі види дерев, в тому числі новорічна ялинка, пальма.

62. Парасолька

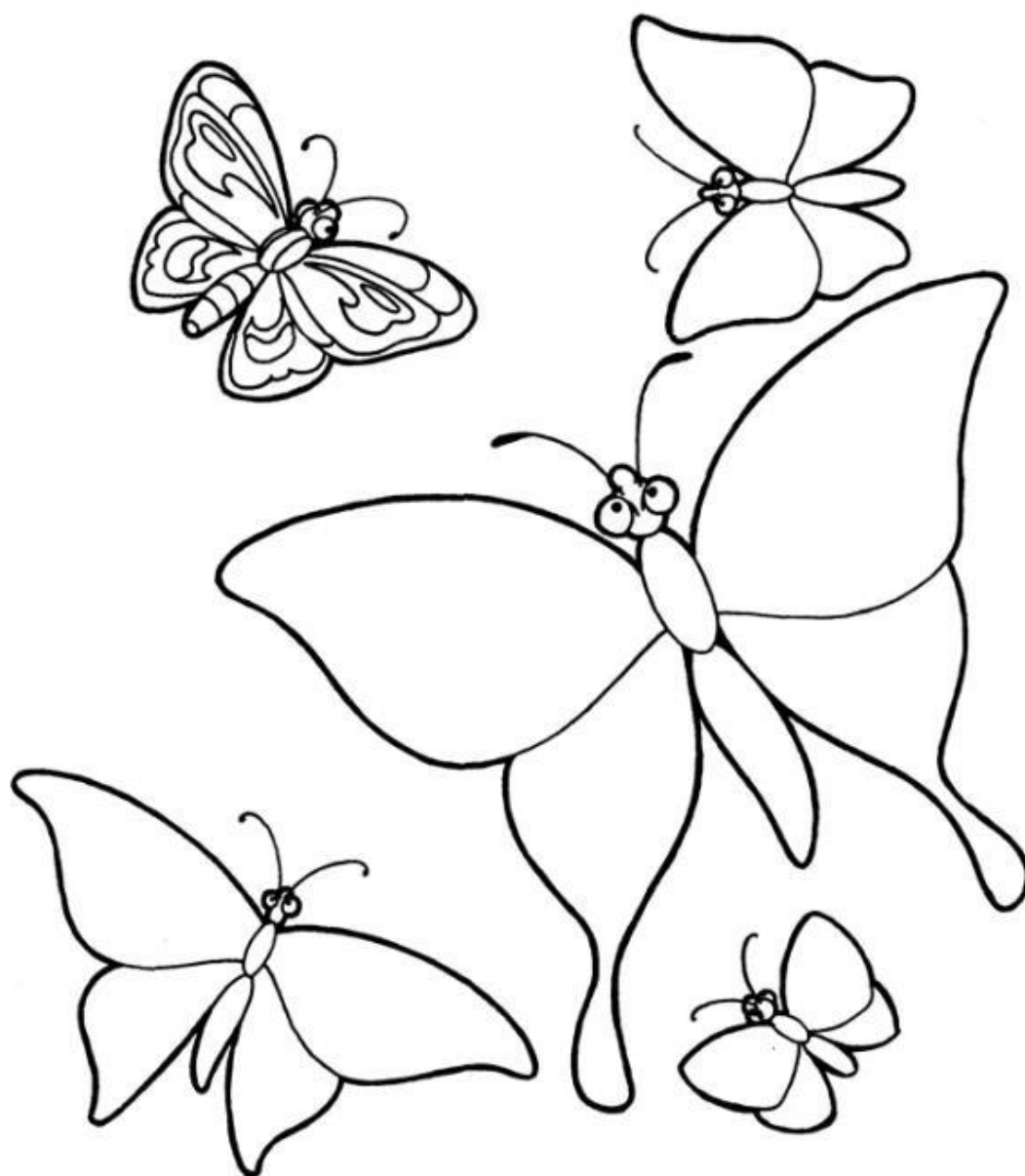
63. Погода: дощ, краплі дощу, заметіль, веселка, сонячні промені, ураган, сніг.

64. Зброя: гвинтівка, лук і стріли, кулемет, гармата, рогатка, щит.

65. Колеса: колесо, обід, підшипник, шина, штурвал.

ДОДАТОК В.

Стимульний матеріал до вправи «Закінчи візерунок»

«Відважні друзі та Змій»

«Несподівана дружба»

«Щасливий кінець»